

Araştırma Makalesi / Research Article

27 MAYIS'IN GÖLGESİNDE ÇIKARILAN İLK SİYASİ PARTİLER KANUNUMUZ

Naim SÖNMEZ¹

Öz

1789 Fransız Devrimiyle “halkın yönetim sistemine oy kullanarak katılması” veya “toplumun siyasileştirilmesi” konseptine, Osmanlı İmparatorluğu’nda 1876 yılında I. Meşrutiyet ile geçilmiş ve “Parlamenter Sistem” uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk siyasi partiler de 1908’de II. Meşrutiyet ile mümkün olmuştur. 1908 yılından itibaren kurulan siyasi partiler -Avrupa’da olduğu gibi- Dernekler Kanunu çerçevesinde faaliyetlerini devam ettiriyorlardı ve “siyasal amaçlı dernekler” olarak tanımlanıyorlardı. Ancak I. Dünya Savaşı’nın ortaya çıkardığı ortam, Avrupa’da ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan büyük bir kaos ortamı yarattı ve iki Genel Savaş arası dönemde “totaliter eğilimli partiler”in kurulmalarını kolaylaştırdı, hatta iktidara getirdi. Bu durum, özellikle savaş sonunda böyle totaliter nitelikli partilerin kurulmalarını önlemek için müstakil Siyasi Partiler Kanunu’nun çıkarılması çalışmalarını hızlandırdı. Bu konu Türkiye’de, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra daha ciddi olarak gündeme alınmış ve 1961 Anayasası’na konan hükümlerle Siyasi Partiler Kanunu’nun da aralarında olduğu bazı yasaların 2 yıl içerisinde çıkarılmaları öngörüldü. Ancak 3 Ekim 1963 tarihinde Meclis’in gündemine gelen yasa tasarısı, muhalefetin engellemeleriyle karşılaşmıştır. Bu durum 27 Mayıs’ın bütün ağırlığıyla hissedildiği iktidar çevrelerinde rahatsızlık, endişe ve hatta öfke yaratmıştır. Görüşmelerin kilitlenmesi üzerine 26 Kasım 1964 günü Genel Kurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay Meclis Başkanları ve Parti Başkanlarına “ikaz mektubu” göndermiştir. Bu müdahalenin ardından kanun, önce Millet Meclisi’nde ve daha sonra da özellikle Cumhuriyet Senatosu’nda hızlı bir şekilde kabul edilerek 16 Temmuz 1965 tarihinde, Resmi Gazete’de yayınlanmış ve ilk Siyasi Partiler Kanunu’muz yürürlüğe girmiştir.

Anahtar kelimeler: İlk Siyasi Partiler Kanunu, İkaz mektubu, Sunay mektubu, Millet meclisi, Cumhuriyet senatosu, 27 Mayıs.

OUR FIRST POLITICAL PARTIES LAW ENACTED IN THE SHADOW OF MAY 27

Abstract

With the 1789 French Revolution, the concept of "participation of the people in the system of governance by voting" or "politicization of society" was introduced in the Ottoman Empire with the Constitutional Monarchy I in 1876 and the "Parliamentary System" started to be implemented. In this context, the first political parties became possible with the Constitutional Monarchy II in 1908. From 1908 onwards, political parties -as in Europe- continued their activities within the framework of the Law on Associations and were defined as "associations for political purposes". However, the environment created by World War I created an environment of economic, political and social chaos in Europe and facilitated the establishment of "parties with totalitarian tendencies" in the period between the two General Wars and even brought them to power. This situation accelerated the efforts to enact a separate Political Parties Law in order to prevent the establishment of such totalitarian parties, especially at the end of the war. In Turkey, this issue was taken more seriously after the coup d'état of May 27, 1960 and the provisions of the 1961 Constitution stipulated that certain laws, including the Law on Political Parties, should be enacted within two years. However, the draft law, which came to the agenda of the Parliament on October 3, 1963, was blocked by the opposition. This situation caused discomfort, anxiety and even anger in the ruling circles where May 27th was felt with all its weight. Upon the deadlock in the negotiations, on November 26, 1964, the Chief of the General Staff, Org. Cevdet Sunay sent a "warning letter" to the Speakers of the Parliament and Party Presidents. Following this intervention, the law was quickly adopted first by the National Assembly and then especially by the Republican Senate and published in the Official Gazette on July 16, 1965, and our first Political Parties Law entered into force.

Keywords: First Political Parties Law, Warning letter, Sunay letter, National assembly, Republican senate, May 27.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, naim.sonmez@dpu.edu.tr, ORCID: 0009-0004-4453-5215.

Başvuru Tarihi (Received): 10.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 26.01.2024

Giriş

1789 Fransız Siyasal Devrimi ile başlayan süreç, Avrupa'nın uzun bir süre alan Aydınlanma gelişmelerinin son aşamasıdır. Siyasi değişim olan bu son aşama insan ve devlet yönetimi için yeni bir başlangıçtır. Bu yeni dönem, aydınlanma ile başlayan konseptte paralel bir şekilde uygulanmaya başlayan “Devlet yönetim tarzı ve biçimi”nin dönüştürülmesi, modernleştirilmesidir. Bu tarz ve biçim ise “Tanrısal görevlendirme” yerine “halkın oy kullanarak iktidarı belirleme” yöntemidir. Bu konuda model alınan uygulama ise Antik Yunan demokrasisidir. Tahayyül ve tasavvur edilen de doğal olarak, “halkın yönetime -rey kullanarak da olsa- katılması, özgürlük ve farklılıklar üzerinden bir denge tutturulmasıdır. Antik Yunan uygulamasından farkı ise, bir şehir devleti ve vatandaşlık temeline dayanan “doğrudan demokrasi” yerine 19. Yy. nüfus yapısına uygun olan “temsili demokrasi”dir. Bu çerçevede önce “genel irade” kavramı, bir süre sonra da onun yerine “milli irade” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Buradan yola çıkan Demokrasi, umulana uygun bir biçimde halkın, kendini yöneteni, iktidarı belirleme anlamında çok kayda değer bir değişiklik gerçekleştirmiştir. Bu süreçte ilk önce toplumun siyasileştirilmesi gerekmekte idi. İlk başlarda yine özgürlük bağlamında gruplaşma ve partileşme(siyasileşme) (Birinci, 2020, s. 36-38.) konusunda herhangi bir sınırlama söz konusu değilken; diğer yandan “seçme ve seçilme hakkı”, “oy kullanma hakkı” veya “oy kullanma yeterliliği” şeklinde ifade edilen konularda alabildiğine kısıtlanmış bir yol tercih edilmiştir. Yani oy kullanabilmek için “yüz kızartıcı suç işlememe” ve “belirli bir yaşa gelme” özelliğinin yanında, erkek olmak, ülke içerisinde belirli oranda mal sahibi olmak ve devlete belirli oranda vergi vermek gibi son derece kısıtlayıcı, toplumun belirli bir kısmını dışlayıcı bir tutum içerisine girilmiştir. Her sistem ve kavram gibi demokrasi de zaman içinde değişecek, dönüşecektir.

Dönüşüm sürecinde özellikle kadınların oy kullanma hakkına sahip olabilmek için yürüttükleri mücadele takdire şayandır. Ayrıca mal sahibi olma ve vergi verme gibi kısıtlayıcı uygulamalardan da zaman içerisinde vaz geçilecektir. Sadece belirli bir yaşa ya da olgunluğa ulaşmış olma özelliği doğal olarak kalacak, fakat giderek bu yaş sınırı da indirilecektir. Bir yandan bu gelişmelerin mücadelesi yaşanırken, diğer yandan da çeşitli sınıflar, çıkarlar, aidiyetler, mensubiyetler üzerinden gruplaşma, daha özel adıyla partileşme konularında herhangi bir sınırlama, kısıtlama söz konusu değildi. Bu durum I. Genel Savaşa kadar devam etti. Dünyanın ilk tanık olduğu savaşın veya savaştan etkilenen çok sayıda devlet ve toplum olmasının yanında savaşın çok uzun sürmesi ve yaşanan toplumsal travma sonucunda insan, büyük çöküş yaşadı. Bu durumu, aidiyet ve mensubiyet sınırlarını da zorlayarak partileşme yolunda kullananlar da oldu tabii olarak. Yani birtakım totaliter eğilimli oluşumlar karşımıza çıktı. Bu durum, demokrasi yönteminin kendini koruma tepkisel davranışını ortaya çıkardı. Özellikle II. Genel Savaş sonrasında batı ülkelerinde siyasi partilere sınır koyabilmek, çerçeve çizilebilmek için siyasi partilerin, özel siyasi partiler kanunu ile zabt ü rabt altına alınması hedeflenmiştir. O zamana kadar Cemiyetler (Dernekler) Yasası'na bağlı olarak faaliyetlerini yürüten partiler, artık Siyasi Partiler Yasası çerçevesinde kurulacak, teşkilatlanacak, denetlenecek ve faaliyet gösterecektir.

1.1.Millet Meclisi Görüşmeleri

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan iki meclisli milletvekili seçimlerinden sonra, tek başına hükümet kurma çoğunluğuna ulaşamayan partilerden CHP(Cumhuriyet Halk Partisi) ve AP(Adalet Partisi) birbirlerine yakın oy oranı ve milletvekili sayısı ile bir koalisyon hükümeti kurdular. 20 Kasım 1962'de kurulan bu koalisyon hükümeti, ancak 25 Haziran 1962 tarihine kadar sürdü. Bu koalisyonun yerine 25 Haziran 1962 tarihinde CHP, CKMP(Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi), YTP(Yeni Türkiye Partisi) ve bağımsız milletvekillerinden oluşan yeni bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu hükümet zamanında, ortaklar tarafından hazırlanan bir yasa tasarısı Millet Meclisi'ne sunuldu. Bu yasa tasarısı, doğrudan adı verilmese dahi, 1961 Anayasası'nın 57. Maddesinde çerçevesi çizilen sınırlar içerisinde; ayrıca Geçici 7. Maddede belirtilen “iki yıllık süre içerisinde”

bir Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmasını emreden maddeler (Kili & Gözübüyük, 1985, s. 187, 226) gereğince hazırlanıp Meclis'e getirilmiştir. Tasarının, Meclis'in 3 Ekim 1963 tarihindeki oturumunda, oturum başkanı Ferruh Bozbeyli'nin, "beş partinin Grup Başkan Vekillerinin imzasıyla geldiği ve bir an evvel kanunlaşması için komisyonlardan dörder üye ile kurulacak Geçici Komisyonla görüşülmesi" açıklaması ve dileğiyle parlamentoda müzakere edilmesi onaylanmıştır.(Millet Meclisi Tutanak Dergisi², (MM. TD., 1963, C. 23, s. 171-172). 3 Aralık 1963 tarihinde, bu defa da tasarımı hazırlayan hükümetin istifa etmesi üzerine, kanun görüşmelerinin yeni hükümetin kurulması sonrasına bırakılmasına yönelik CHP, AP ve YTP milletvekilleri tarafından verilen önerge ile kabul edilmiştir. (MM. TD., 1963, C. 23, s. 150-151). Tasarı görüşmelerinin 16 Ocak 1964 günü başlaması kabul edilmişken, parti temsilcilerinin teklifi ile 20 Ocak 1964 gününü takip eden perşembe günleri müzakere etmesi kararlaştırılmıştır. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 129). Nihayet Siyasi Partiler kanunu tasarısı, kurulan Geçici Komisyon raporunun Meclise gelmesi üzerine Kanunun bütünü hakkındaki görüşmeler başlamıştır. (MM. TD., 1964, C., 25, s. 504).

Tasarının Millet Meclisi'ndeki görüşmelerine geçmeden önce, 1963 sonu ve 1964 yılı başlarındaki Cumhuriyet Gazetesi'nin konu ile ilgili başlıklarından örnekleri şu şekilde sıralamamız mümkündür: 13 Ekim 1963 tarihli başlık; "Anayasanın emrettiği Kanunlar 25 Ekim'e yetişmiyor" (s. 1); 21 Ekim 1963 başlığı ise "Anayasanın emrettiği kanunlar 25 Ekim'den sonra da çıkarılabilir" (s. 1) şeklindedir. Gazete 3 Aralık 1963 günü "Başbakan İ. İnönü dün istifa etti" başlığını; yine "Hükümetin istifasına dair tezkere Meclis'te okundu" (s. 1) başlığını kullanırken 16 Aralık 1963 günü ise "İnönü 3. Koalisyonu dün kurdu" (CHP+CKMP+ Bağımsızlar) (Cumhuriyet Gazetesi, s. 1) başlığını kullanmıştır. 28 Ocak 1964 ve takip eden günlerde, yani tasarının bütünü üzerindeki müzakereler başladığı ve giderek gerginleştiği günlerde ise 28 Ocak 1964 günü "İki milletvekili dün Meclis'te kavga etti" (Cumhuriyet Gazetesi, s. 1); 29 Ocak 1964 günü "Koridordaki büyük kavga: AP'li Sait Sina Yücesoy'un yaptığı konuşmada 27 Mayıs ihtilali ve 27 Mayısçıları kökü dışarıda ajanları olduklarını ima yollu tavsif etmesi, dinleyici localarındaki Tabii Senatörler arasında büyük teessüf ve üzüntüye yol açmış, Tabii Senatörlerle AP'liler arasında koridorda büyük bir kavga olmuştur" (s. 1); 30 Ocak 1964 tarihinde "Yücesoy'un Meclis'teki konuşması büyük bir tepki ile karşılandı" (s. 1); 31 Ocak 1964 tarihinde "Muhtelif teşekküller, bildiriler yayınlayarak olayı tel'in ettiler-Meclis'te dün de gürültüler oldu" (s.1) başlıklarıyla okuyucunun karşısına çıkarken, kamuoyunu gelişmelere hazırlayan bir çaba içinde olduğunu da söyleyebiliriz.

Hükümetin düzenleme yaptıktan sonra Millet Meclisi'nin gündemine sunduğu tasarıda yaptığı çeşitli değişiklikler aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmektedir:

² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, MM. TD. kısaltması ile kullanılmıştır.

Tablo 1: Millet Meclisi Geçici Komisyonu Tarafından Yapılan Düzenleme ve Değişiklikler*

SİYASİ PARTİLER KANUNU HÜKÜMET TASARISI (160 MADDE)	
Cümle veya Kelime Ekleme, Kaldırma, Düzenleme, Fıkra Ekleme ve Fıkra Kaldırma,	1, 2, 6, 8, 10,11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 46, 47, 50, 54, 55, 60, 62, 64, 65, 68, 69, 72, 73, 75, 77(76)**, 78(77), 79(78), 81(80), 82(81), 83(82), 84(83), 85(84), 86(85), 87(86), 88(87), 89(88), 90(89), 94(93), 95(94), 96(95), 97(96), 98(97), 103, 104, 110, 121(120), 131, 132 (133), 133(134), 135(136), 138(139), 141(142), 142(143), 143(144), 144(145), 148(149), 149(150), 150(151), 158(159)
Madde Numarası-Madde Başlığı Değişikliği Yapılan Maddeler	
Yeni Eklenen Maddeler	100, 127, 130
Kaldırılan Maddeler	76
Aynen Kabul Edilen Maddeler	3, 4, 5, 7, 9, 13, 16, 18, 21, 22, 24, 25, 33, 37, 41, 42, 43, 44, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 61, 63, 66, 67, 70, 71, 74, 76, 80 (79), 87(86), 91(90), 92(91), 93(92), 99(98), 100(99), 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120(119),122(121), 123(122), 124(123), 125(124), 126(125), 127(126), 128, 129, 131(132), 134(135), 136(137), 137(138), 139(140), 140(141), 145(146), 146(147), 147(148), 151(152), 152(153), 153(154), 154(155), 156(157), 157(158), 159(160), 160(161)

Kaynak: TBMM Tutanak Dergisi

*Parantez içinde ve koyu yazılan rakamlar maddelerin yeni numaralarıdır

Kanunun mecliste görüşülmesi sürecinde ayrıntıya girmeden, parti veya milletvekillerinin yasaya yaklaşımlarının bize belirli bir fikir vereceği düşüncesiyle, kanunun bütünü hakkındaki görüşlerinin aktarılmasının doğru bir yaklaşım olacağı kanaatini taşımaktayız. Yasanın bütünü hakkında ilk sözü alan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, kanunun, Anayasa'nın 55, 56 ve 57. Maddelerindeki hükümlerinde belirtilen hususlar dışında başka kısıtlayıcı hükümlerin olmaması gerektiğini ve bu yüzden tasarının Anayasa'nın hükümlerine tamamen muhalif olduğunu, bu sebeple de anti demokratik olduğunu; dolayısıyla kanunun teknik komisyona havale edilmesi lazım geldiğini öne sürmüştü ve bu konunun, teknik bakımdan, zaman sıkışıklığı ve muhteviyat bakımından yeden ele alınıp Meclisin normal yollarının takip edilerek ilgili komisyonlara gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra da yaptığı uzun konuşmada örneklerle iddialarının altını doldurmaya çalışmış ve nihayet tasarının normal komisyon yollarından geçirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 504-510).

Kanunun bütünü hakkında 20 Ocak 1964 tarihinde başlayan müzakerelerde YTP Grubu adına söz alan Aydın Milletvekili Orhan APAYDIN, üç siyasi partiye mensup milletvekillerinin hazırladığı tasarı, koalisyon hükümeti kendi tasarısı olarak Meclise sunulmuş olduğunu, bu yüzden de bir parti görüşü doğrultusunda değil, ülke gerçekleri ve hukuk tekniğinin ürünü olarak ortaya çıktığını ifade edip, klasik temsili demokrasilerde siyasi partilerin dikkate alınmadığını, hatta olumsuz gözle bakıldığını, zamanla siyasi partilerin engellenmeye çalışıldığını; modern demokrasilerde ise kütle partilerinin kendilerini halk ile aynı görmeye başladığını ve II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan Anayasalarda siyasi partilerin birer "devlet organı" olarak görüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca modern demokrasilerde, siyasi partilerin olmadığı sistemin kabul edilmediği; ancak 1- partilerin sadece kendi çıkarlarını gözeterek oligarşik bir hal alması, iç işleyişlerinin demokratik usullere bağlanması, 2-partilerin eşit muameleye tabi tutulmaları, 3- parti toplantılarında gizli seçim ve oy

hakkının teminata bağlandığına vurgu yapıp; bu tasarının Anayasanın çeşitli hükümlerine uygun şekilde hazırlandığını ifade etmiştir. Bütün bunların ışığında tasarının kendileri tarafından desteklenmesi gerekçelerini şu şekilde sıralamıştır: 1- tasarı, siyasi partileri başarılı bir şekilde tarif etmektedir. 2-siyasi partilerin oligarşik hüviyetlerinden sıyrılmaları, teşkilatlarını aşağıdan yukarıya doğru demokratik usullerle kurmaları, tasarının kabul edilmesi ile mümkün olur 3-Parlamento üyeliği için adayların seçimine bütün partililerin iştiraklerin temin eden ve bu seçimleri teminat altına alan “ön seçim” müessesesini ısrarla müdafaa edeceğiz. 4-Halen “merkez kontenjanı” diye adlandırılan, muayyen nisbette adayların demokratik bir yöntemle tasarıda “merkez yoklaması” müessesesi ile tesbitini tasvip etmektedir. 5-Anayasa, partilerin yapamayacakları faaliyetleri umumi olarak göstermiş ve aksi davranışlarda partilerin kapatılmalarını öngörmektedir. Konuşmasında yabancı bir hukukçunun “siyasi partiler, vatandaşın siyasi terbiyesi görevini omuzlarında taşımaktadır. Partilerin iflas ettiği, şiddetli bir milli buhranın baş gösterdiği yerde siyasi ödevler çaresizlik sebebiyle orduya ve devlet bürokrasisine kalmaktadır” sözünü aktardıktan sonra Bernard Lewis'in “Türkler kendilerinde demokratik idare tarzını becermelerine engel bir eksiklik bulunduğunu kabulle başladılar. Ancak bunlar demokrasinin gelişmesini sağlayacak gelenek değişikliklerinin öteki memleketlerde de bir gecede vuku bulmadığını, hayli zaman aldığını unutmamalıdır” sözüyle konuşmasını bitirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 510-513).

CKMP Çorum Milletvekili Faruk Küreli tasarının bütünü üzerindeki, partisinin görüşlerini açıklamış, öncelikle yasanın çıkarılma nedenleri üzerinde durmuş ve “İşte önümüze gelmiş bulunan bu tasarı ile parti içi oyunlara, mazinin istismarına, mesuliyetsiz davranışlarına, menşei şüpheli harcamalara, parti içi dikta heveslerine, hülasa her türlü dejenerasyona son vermek, buna mukabil başta devlet ve millet bütünlüğünün, daha sonra Cumhuriyet ve inkılaplarımızın korunmasının ve politikanın şerefli bir meşgale haline getirilmek istendiğinin hedef tutulduğunu sarahatle müşahade ediyoruz. Bu ulvî gayesi ve gerekçesi dolayısıyla genel olarak tasarıyı tasvip ediyoruz. Ancak bu tasarı aynen kanunlaşsa dahi gayelerinin tamamen tahakkuk etmeyeceğine kaniiz” diyerek prensip itibariyle tasarıyı desteklediklerini açıklamıştır. “İçtimai faaliyet yalnız başına kanun ile kemal seviyesine çıkarılamaz. Bu sahada iyi bir kavramdan çok, iyi politikacıya, rejime aşık, memleket ve milletini seven, idealist bir kadroya şiddetle muhtaç olduğumuzu ifade etmek isteriz. Türk milletinin sağduyusu, vicdan ve iz'anı ile demokratik rejimi tahsilliden daha iyi anladığına kaniiz. Ondan birtakım kötülükler müşahade ediyorsak, hiç şüphe olunmasın ki, örneği ahlaksız tahsilliden gelmiştir.” iddiasını dile getirmiştir. Daha sonra (parti grubu tarafından) onayladıkları tasarının noksan, yetersiz, fazla buldukları taraflarını ortaya koyacaklarını ifade etmiş ve karşı çıktıkları konuları şu şekilde sıralamıştır: 1-Böyle bir tasarının adeta bir parti tüzüğü gibi ayrıntılara girmesi; 2-Ne dernekler mevzuatında, ne de parti tüzüklerinde kullanılmayan, hülasa yabancı bazı terimlerin çıkarılması ve anlaşılır hale getirilmesi; 3-Bazı yasaların bu tasarıya ‘eklenen, değiştirilen, uygulanmayan, kaldırılan hükümler’ başlığını taşıyan bir kısmında tadilini, kanun yapım tekniğine, sistematığına uymaması. Onayladıkları, ancak eksik buldukları yönlerini ise; 1-Getirilmek istenen önseçimin yoklamaya sıhhat, hilelere nihayet ve adaylara itimat getireceği, politikacıları teşkilatın zebunu olmaktan kurtaracağı, seçen ile seçilen arasındaki mesafeyi kapatacağı, bunlara karşılık önseçimlerin, son seçimler gibi adaylara, köylere kadar teşmili, zaruri bir faaliyet ve külfet yükleyecek, partilerin, karşı parti adaylarına bazı oyunlar, sabotajlar yapmalarını önleyemeyecektir. Bu konu ıslah edilmelidir. 2-Parti kongrelerinin hâkimler nezaretinde yapılmasının dâhil edilmemesinin eksiklik olduğu; 3-Üye aidatlarında, ödeyenler ile ödemeyenlerin aynı haklara sahip olmalarını ve önseçimlerde oy kullanmalarının antidemokratik olması; 4-Merkez kontenjanı konusunda da, partilerin asıl faaliyetlerinin Meclis içinde olduğu, bunun için de kuvvetli bir kadro ile Meclise girmeleri gerektiği, önseçimin amaca hizmet edebilmesi için, merkez kontenjanının milletvekili ve senatör tam sayısında değil, o partinin seçime girdikleri vilayetlerin milletvekili ve senatörler adedinin toplamına uygulanması isabetli olur, diye açıkladıktan sonra konuşmasını bitirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 513-515).

İzmir Milletvekili Ali Naili Erdem, AP Grubu'nun tasarısı hakkındaki görüşünü açıkladığı konuşmasına, yasanın meclis gündemine geliş süreci, sebepleri ve dayanakları üzerinde uzun uzadıya durarak başlamış, ardından tasarısındaki birçok maddenin mükerrer veya Anayasa'da aynen yer aldığını, kazuistik yöntemin bir örneği olduğunu ve bu hali ile kabul edildiğinde siyasi partilerin kendilerine ait bir tüzük yapamayacağını veya tüzük eksikliğini hissetmeyeceğini iddia etmiştir. Ali Naili Erdem konuşmasına, tasarının 3. Kısmının (Mali Yardım) endişeye yol açtığını, aldıkları yardımları açıklama mecburiyetinin bazı vatandaş veya firmaların adlarının açıklanması zorunluluğunu ortaya çıkaracağını, diğer taraftan o siyasi teşkilatın kimlerden oluştuğunu ortaya çıkaracağını, bunun da vatandaş, firma veya partilerde endişeye yol açacağını ileri sürmüştür. AP Milletvekili ayrıca, öngörülen cezai müeyyidelere de eleştiri getirmiş ve yasanın çerçevesinin iyi belirlenmesini, kamu düzenini ve genel ahlakı korumak hedefleniyorsa, bu müeyyidelerle kanunun "siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olma" esnasından uzaklaşacağını öne sürmüş ve bu durumda da tasarının geri çekilerek, üniversitelerden de destek alıp alınmış yollardan geçirildikten sonra Meclis'e sunulmasının zorunlu olduğunu iddia etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 515-518).

CHP Grubu adına söz alan Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş ise yapılan eleştirilere cevap vermiş; özellikle MP(Millet Partisi) ve AP temsilcilerinin tasarının komisyonda görüşülmesi esnasında muhalefet şerhleri olduğunu, en mühim yasaların dahi böyle Karma Komisyon görüşmelerinden sonra tekemmül ettirildiğini, bu şekilde Geçici Komisyon yolunun izlenmesinin-geçmiş tecrübeler dolayısıyla (DP Dönemini kastediyor) zorunlu olduğunu belirttikten sonra; eğer söyledikleri yol takip edilip tasarısı komisyona gönderilir ise, yasanın daha fazla gecikeceğini ve buna tahammüllerinin olmadığını ifade etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 518-520).

Geçici Komisyon Sözcüsü ve İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, yapılan tenkitlere cevap vermek üzere söz aldığı anda MP Sözcüsüne; 'Anayasa'nın Geçici 7. Maddesinin öngördüğü iki yıllık süre geçmişse, parlamentonun görevinin bu yasaları bir an evvel çıkarmaya çalışmalıdır; Almanya'da böyle bir kanun çıkarılırken acele edilmediği' eleştirisine karşılık, Alman Anayasası'nda yasanın çıkarılmasına yönelik bir hüküm olmadığı, Anayasa Mahkemesi'nin görevini yaptığını, neo-nazi ve komünist partiler kurulmasını yasakladığını belirterek cevap vermiş; ayrıca II. Dünya Savaşından sonra "sınırsız demokrasi" anlayışından vazgeçildiğini, kanunun görüşmelerde daha iyi hale geleceğini; 4. Kısımındaki hükümlerin Anayasayı aştığı şeklindeki AP Milletvekili A. Naili Erdem'in eleştirisine karşılık da konunun, maddeler görüşülürken her bakımdan tartışılacağını, 2. Kısımındaki Mali Hükümler başlığı altında ve yasanın hiçbir yerinde -Almanya Anayasasından farklı olarak- efsar-ı umumiyeye açık hesap verme düzenlemesi olmadığını, hesabın Anayasa Mahkemesi'ne verileceğini, 3. Kısımındaki hükümlerin Anayasayı aştığı ve parti kurma konusunda kısıtlamalar getirdiği eleştirisinin de haksız olduğunu ifade etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 25, s. 520-523).

Meclisin 24 Ocak 1964 günü yapılan 40. Birleşiminde, CHP, YTP ve CKMP grupları, tasarının devamlı görüşülebilmesi için "Salı günleri hariç her gün görüşülmesi" mahiyetinde bir önerge vermişler, konu tartışılmış ve oylanmış, oylama sonucunu oturum başkanı, "kabul edildi" şeklinde açıklayınca AP sıralarından gürültüler ve "tekrar oylansın" sesleri yükselmiş, bunun üzerine yeni bir tartışma başlamış nihayet AP sıralarından 5 kişi ayağa kalkarak çoğunluk olmadığına dair oylama istediklerini belirtince, Mecliste yeterli çoğunluk olmadığı anlaşıldığından oylama 27 Ocak 1964 günü birleşime bırakılmıştır. (MM. TD., 1964, C.25, s. 545). Bundan sonra muhalefet milletvekillerinin 'ayağa kalkarak sayım yapılması' talebini, bir taktik olarak kullanmaya başladıkları sık sık görülecektir.

24 Ocak 1964 tarihinde yapılan görüşmede, kanun hakkında devamlı görüşmeler yapılması konusunda herhangi bir sonuç alınamayınca, görüşmeler 27 Ocak günü devam etmiş; AP Milletvekillerinin 24 Ocak günü oturumdan itibaren başvurdukları, diğer AP'li milletvekilleri

salondan çıktıktan sonra kalan 5 milletvekilinin ayağa kalkıp “salonda çoğunluk kalmadı, yoklama istiyoruz” talebi üzerine bir usul tartışması çıkmış, müzakereler karşılıklı atışmalar şeklinde devam etmiş ve herhangi bir sonuç alınmadan görüşmeler 28 Ocak 1964 birleşimine bırakılmıştır. (MM. TD., 1964, C.25, s. 568, 575-589). Ancak müzakerelere 28 Ocak tarihinde değil, 30 Ocak günü birleşimde devam edilebilmiştir.

30 Ocak 1964 tarihinde ise tasarıya karşı olan parti ve milletvekilleri çok daha hazırlıklı olarak müzakerelere geldikleri anlaşılmaktadır. Bu konuşmalara baktığımızda, iddialarında herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte getirdikleri dayanaklar ve gerekçelerin tutarlı olduğunu görmek mümkündür. Buna karşılık, yasanın mevcut haliyle çıkmasına taraftar milletvekilleri de bu iddialara karşılık savunmalarını kuvvetli bir şekilde yapmaya çalışmışlardır. Ancak konu zaman zaman asıl mecrasından çıkıp polemik haline dönüşmüş, 10 yıllık DP iktidarı ve uygulamaları, laiklik, darbe tartışmalarına kadar varmıştır. Bu nedenle de müzakereler bundan sonra oldukça elektrikleenecek ve gergin geçecektir.

Kişisel söz alma hakkını kullananlardan Erzurum Milletvekili Nihat Diler, Ocak-Bucak teşkilatlarının kaldırılmasının, kırsal kesimin siyasete katılmalarının önüne geçtiğini, bunun da demokrasi ve Anayasa'ya ters olduğunu; bu tasarının siyasi partileri bir nevi vesayet altına alacağını, partilere geniş imkânlar verilmesi gerektiğini ve bu suretle partilerin tekâmül ede ede arzu edilen hale geleceğini, ayrıca partilere merkez kontenjanı hakkı tanınmasının da gerekli olduğunu ifade etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 121-124).

Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, meclisin süresi geçmiş bir görevle karşı karşıya kaldığını, bu sebeple de acele edilmemesi gerektiğini, bu görevin öneminin de kanunun hududunun ve mahiyetinin belirlenmesi olduğunu, partilere teşkilatlanma hakkının verilmesini, acele etmeden, geniş çerçevede görüşülüp tartışılarak karar verilmesini istemiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 124-130).

Bu konuşmadan sonra diğer AP'li milletvekilleri oturumu terk etmiş, 5 milletvekili, yoklama istemiş, oturuma ara verilmiş; AP Grup Başkanı Mahmut Rıza Bertan, milletvekillerinin oturumu terk sebebinin CHP'lilerin konuşma ve tavırları olduğunu iddia etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 130).

Nizamettin Erkmen (Giresun) ise, parti kapatma konusunu gündeme getirmiş, bir kişinin konuşmasından partilerin kapatılabildiği ve kapatılabileceği, partilere bu tip insanların sızabileceğini, herhangi bir şahsın Anayasanın temel ilkelerine aykırı sözleri veya davranışları Ceza Kanununa göre suç sayılmıyorsa, bunun hakkında cezai takibata girilmiyorsa, bu kişi bir partinin de üyesi oluyorsa mensup olduğu parti kapatılıyorsa bunu nasıl izah edeceğiz diye sormuştur. Tasarı bu haliyle yasalaşırsa meclis içi ve meclis dışı faaliyetleri düzenleyici hükümler getirmesi, Kanunun son maddesi ile yürütülmesinin Bakanlar Kuruluna verilmiş olmasıyla, İcara organının Meclis çalışmalarına müdahale edebileceğini, böylece siyasi faaliyetleri tahdit edici durumuna gelmesi sebebiyle partilerin üzerine düşen görevi yerine getiremeyeceğini ileri sürmüştür. Konuşmasının sonunda da, “bu kanunun bu meclisten çıkabileceğini, ancak bu kanun ile düzenlenecek bir demokratik nizamın, memlekette özlenen bir nizam olmayacağı inancını daima muhafaza edeceğiz” sözlerini sarf etmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 132-134).

Gümüşhane Milletvekili Sabahattin Savacı da konuşmasına, Türkiye'de asrın başından beri gelişen çok partili hayatın, ferdin siyasi hareket ve hürriyetinin tahdit edilmesi istikametinde geliştiğini, parti içi faaliyetler bir oligarşinin vücut bulmasına benzetildiği, yani siyasi mevkileri, kendilerine kayıtsız şartsız sadakati kabullenenlere hasrettiklerini, sadakat göstermeyenlere ise siyasi faaliyet imkânı tanınmadığını öne sürerek; bu bakımdan siyasi parti konusunda kanuni düzenlemeler yapılırken, siyasi parti faaliyetlerinin tatbikatından doğan arızalarını gidermek ve esasa dokunmadan vatandaş ve hürriyetlerinin teminat altına alınması gerektiğini ifade ederek başlamıştır. Bu anlamda siyasi partilerde hâkimiyet parti kongresinde olması lazımken Genel İdare

Kurulu'nda, liderlerde hatta şefte toplanmasına bu kanun engel olmuş mudur; kamu hizmetlerine ulaşmak bakımından sıradan vatandaş ile partili vatandaşın arasındaki fark engellenmiş midir; parti disiplinini, parti parlamento grubunu baskı altında tutmak, ihraç veya aday gösterilmemek tehdidini önlemekte midir; Hükümette görev almak liyakata göre değil, şefe veya Genel İdare Kurulu'na yakınlığa, sadakata tabi tutularak imtiyaz yaratılmasına engel midir; parlamento üyesinin kendi vicdani kanaatine değil, liderin veya grubun emrine kayıtsız şartsız tabi olmasını önlemekte midir; bütün parlamento iktidarının mesuliyetsiz Genel İdare Kurullarının eline geçmesini önlemekte midir, sorularını sorduktan sonra; bu düşünce ve arızalar Siyasi Partiler Kanunu düşüncesini ortaya çıkarmıştır şeklinde görüşünü ortaya koymuştur. Ardından, bu teklifin muhalefet partilerine ait hükümlerinin isabetli bulunduğunu, ancak ön seçim müessesesinin tasarıda karmaşık ve masraflı olduğunu, basitleştirerek ilçe merkezlerinde ve hâkim murakabesinde yapılması şekliyle yetinilmesi gerektiğini; bu tasarinin üzerinde gereği gibi durulmadığını, işaretinin de teklifin Karma komisyonda görüşülmesi olduğunu beyan etmiştir. Ardından Kubalı, Tunaya ve bilhassa Turan Güneş'in üzerinde durdukları hususlara dikkat çekmiştir: 1- Tasarı demokratik parlamenter rejime aykırıdır, 2-CHP Tüzüğünden mülhem, onun mübah gördüğü makbul, görmediği yasaktır, 3-Siyasi partilerin dernek hürriyetini bertaraf eder mahiyettedir; 4-Bilhassa acele edilmesinin mahzurlarına parmak basılmalıdır 5-Bir bilim heyetinden geçmemiş olmasına temas ederek bu kadar mühim bir tasarinin yapılmasında bu ihtiyacın duyulmamış olması hayretle karşılanmalıdır, şeklinde bilim insanlarının görüşlerini ifade ettikten sonra konuşmasını; özetle, bütün partiler CHP'lileşecek, fakat isimleri farklı olacak ifadesinden sonra da tasarinin ve tekliflerin normal prosedürlere tabi olacak şekilde komisyonlara iade edilmesi konusunda yardımcı olunmasını isteyerek bitirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s.134-136).

Ankara Milletvekili Emin Paksüt, tasarı lehinde ve uzun, ancak son derece ikna edici bir konuşma yapmış ve konuşmasına, “önceki görüşmelerin, yasanın çıkarılmasının önemini ortaya koyması bakımından faydalı olmuştur cümleleri ile başlamıştır”. Konuşmasında bir yandan tenkitlere cevap verirken diğer yandan yasanın yapılış süreci ve Türkiye'den ve dünyadan bu konudaki gelişmelere dair bilgiler vermiştir. Bu kanuna ihtiyacımız yoktur, Cemiyetler Kanunu'nu bir iki düzeltme ile hallederiz, eleştirisine karşılık, yasama organı olarak meclisin siyasi partiler rejimini tanzim edici bir eser meydana getirmeye mecbur olduğunu ifade ederek, kanunun hazırlanış sürecine ilişkin bilgiler verdikten sonra Geçici Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca'nın “tasarinin hükmü nass-ı katî değildir” sözünden hareketle, tasarinin görüşmelerde verilecek takrirlerle daha olgun hale geleceği iddiasını tekrar etmiş ve CHP-AP koalisyonunda İçişleri Bakanı'nın partilerden “nasıl bir kanun istiyorsunuz?” diye sorduğunu, partilerin bu konuda hazırlıksız olduklarını ve üniversitelerden de aydınlatıcı bilgi alınamadığını ileri sürmüştür. Siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsurları olduklarını, ancak demokrasiye düşman partilerin kurulması konusunda da “demokrasi kendisini koruyacaktır” dedikten sonra, “kazuistik” yasa meselesinde de kazuistik demenin meselelerin çözümü için mücerret metodların tercih edilmesi anlamına geldiğini, meseleleri çözen kanunlara faydasız kanun nazarı ile bakılamayacağını; ama kanun vâz'ı ne kadar teferruata girerse girsin birtakım meseleler açıkta kalacağı için mücerret metot tavsiye edilir, fikrini ileri sürmüştür. Sözü “önseçim” hususuna getiren Emin Paksüt, bu kanunun getirdiği yeniliğin “önseçim” olduğunu, bunun ise demokrasiye inanan ve parti içi hür iradenin müdafii olan insanlar tarafından kolay kolay reddedilecek bir sistem olmadığını iddia etmiştir. Bu konuda oldukça ayrıntılı açıklamalar yaptıktan sonra da, “mahzurlu görülen yerleri-bana göre- düzeltilmiştir, daha da düzeltmek Yüksek Meclisin yed-i kudretindedir” görüşünü tekrar ederek konuşmasını bitirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 137-145).

Erzurum Milletvekili Gıyaseddin Karaca da yine daha önce söylenen, partilerin demokratik sistemin vazgeçilmez unsurları olduğunu ve yasanın bir an önce çıkarılması gerektiğini tekrarlamıştır (MM. TD., 1964, C. 26, s. 145-147).

Ahmet Üstün (Ankara Milletvekili) de tasarımı hazırlayanları ifade ettikleri gibi “Anayasa kadar önemli olan bu kanunun”, normal komisyon inceleme ve görüşmelerinden sonra Meclise getirilmesinin uygun olacağını; ancak bunun mümkün olmadığını, ayrıca tasarının, hem Cumhuriyet ilkelerine bağlılık hem de partilerin denetlenmesi konularında Anayasanın 57. Maddesine uygun olduğunu belirtip itiraz ettiği noktalara dikkat çekmiştir. Bunlardan birinin, partiler bir siyasi dernek olduklarından, partilerin muhtar yapılarına müdahaleler teşkil eden, Anayasanın 56. Maddesine aykırı hükümler içerdiğini; partilerin teşkilatlarını aynı kalıba koymak mahiyetindeki hükümlerin çıkarılması gerektiğini, İkinci olarak da bütün partilere önseçim mecburiyeti getirmenin yasanın gerekçesiyle çeliştiğini ifade etmiştir. Partilere üye olabilmek için okuma-yazma bilme zorunluluğu olmadığına ve herkesin üye olabildiğine göre, bunun, önseçimde bir problem teşkil edeceğini, önseçimde okuma-yazma bilmeyen vatandaşa, “oy vereceği kişileri yaz” uygulanabilir değildir; herhangi bir seçimde istediğimiz seçtirebilmek için ne gayretlere düşüldüğü, bu yüzden de çok dedikodu olduğu ve teşkilatların da dalavereci olarak suçlandığının bilindiğini, bu sebeple partileri bu zandan kurtarmanın elzem olduğunu ileri sürmüştür. Önseçimi bütün partilere teşmil etmek, köye kadar sandık götürmek fantazidir, yine bütün partilere %5 Merkez Yoklaması mecburiyeti de demokratik değildir, diyerek konuşmasını bitirmiştir. (MM.TD., 1964, C. 26, s. 147-150).

Geçici Komisyon Sözcüsü İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, eleştirilere cevap vermek için geldiği kürsüde, bazı milletvekillerinin bu tasarı yasalaştığı takdirde Anayasaya külliye aykırı olduğunu iddia ettiklerini; tasarının, Anayasanın 99. Maddesindeki “devlet şeklinin korunması” ilkesini esas aldığını, değiştirilemeyeceğini öngören devlet şeklinin Cumhuriyet olduğunu; ayrıca devletin niteliği konusunda da muhtar bölge veya federe devletlerin oluşturulması, bölgesel ırkçılık, sınıf, zümre farkı gözetmeksizin eşitlik gibi konulara itiraz edilmeyeceği düşüncesinde olduklarını beyan ettikten sonra; üçüncü bölümde laik devlet niteliğinin korunmasının, bir zamanlar grup kürsülerinde yapıldığı gibi Hilafetin getirilemeyeceğinin tespitinin, din farklılığına dayanma yasağının, Atatürk devrimciliğinin korunmasının Anayasanın öngördüğü hükümler olduğunu açıklayarak; dördüncü bölümün “demokratik düzenin korunması, onun meşruluk temelini korunması, temel hak ve ödevlerin korunması, mülkiyet hakkı gibi ilkelerin korunması ve nihayet bu düzenin dayandığı 27 Mayıs Devriminin meşruluğunun karşısında bulunabilecek milletvekilliğini tasavvur etmiyoruz” diyerek rejimin kendini koruma hakkının ifadesi olduğunu belirtip konuşmasına son vermiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 150-152).

Oturum başkanının, vaktin geç olduğunu belirtmesi üzerine müzakerelere 31 Ocak günü devam etmek üzere birleşime son verilmiştir.

Müzakerelere 31 Ocak günkü oturumda devam edilmiş ve söz AP grubu adına Giresun Milletvekili İbrahim Ethem Kılıçoğlu'na verilmiştir. İ. Ethem Kılıçoğlu, çok uzun, hatta bir oturuma sığmayıp diğer oturumu da dolduran kapsamlı konuşmasına, “tasarının alışılmış bir usulün devamı olarak ve partilerin diğer derneklerle aynı telakki ve cemiyet içerisinde yaratacağı tesirler bakımından ikisini de eşit telakki etmesinden dolayı İçişleri Bakanlığı'nın hazırlamış bulunduğunu doğru bulmuyoruz”, değerlendirmesi ile başlamıştır. Ardından 1. Maddedeki Siyasi Parti tanımında ittifaka varmanın gerekli olduğuna değinmiş; sonra da tasarının, Anayasanın 56 ve 57. Maddeleriyle nasıl çeliştüğün izah etmeye çalışmış ve partileri tüzüklerinde bulunması lazım gelen hükümlerin, tek tipe irca edilme gayretine karşı olduklarını, kanunda ne kadar çok hüküm varsa, siyasi partilere baskı yapmak ihtimallerinin o derece artacağını, dolayısıyla tüzüklerde bulunması gereken hükümlerin ayıklanmasının şart olduğunu belirtmiştir. Bu konuda kanundaki hüküm çokluğundan şikâyet eden İ. Ethem Kılıçoğlu, “Diğer sebeplerle dava açılması” başlığı altındaki 134. Madde konusunda “partinin kapatılmasına sebep teşkil edecek fiilin, behemahal Ceza Hukuku gereğince cezayı müstelzim bir fiilin olması” şeklindeki hukukun genel prensibine göre, “bir fiilin, bir suçun kanunda cezai bir müeyyideye rabtedilmemesi halinde o fiil suç sayılamaz; keyfi tasarruf burada başlar”, diyerek bir yandan fazla maddelerden şikâyet ederken, diğer yandan

bir fiilin suç sayılması için mutlaka yasada belirtilmesi gerekir gibi iki ayrı tutum takılabileceğini göstermiştir. Ocak-Bucak kurulmasının yasaklanması ve başkanların durumları konusunda, bunların kanunen belirlenmiş bir fonksiyonları olmamasına rağmen, parti tüzüklerinde görevleri ve yetkileri sıralanmış, aşağı-yukarı muhtelif parti tüzüklerinde de yer almış olduğunu belirtmiştir. O'na göre bunlar, hükümetin içine girmişler, haksızlıklar yapmışlar; sosyal ve siyasi bünye icabı hükümete vergi vermek ve askere gitmekten başka bir hakkı, yükümlülüğü olmayan bir vatandaşı, yüzlerce yıl sonra kendisine insan gibi bir hak tanıdığı anda bunu suiistmal etmesini, “insan tabiatı” şeklinde izah etmenin lüzumuna işaret ederek, bu ifrat ve tefrit arasında, sosyal hadiselerin tedrici bir tekamüle tâbi olduğunu ileri sürmüştür. Ocak-Bucak kurulmamasını öngören tasarının, hataya düşmekte olduğunu da iddia etmiştir. Bu konuya başka bir açıdan bakılırsa, politika ile sadece kasaba ve şehirlerde oturanlar meşgul olsunlar, köylerde oturanlar çifti-çubuğu ile uğraşsınlar denilmek istendiğini; bu bakımdan politikanın köylülere ulaşmasının engellenmesine karşı olduklarını ifade etmiştir. Bu arada konuşmacı, Anayasanın 153. Maddesi, bunun yanında 19. Maddesi ve Başlangıç kısmında ifadesini bulan, devlet ve rejim aleyhindeki faaliyetlere partilerin girişemeyeceği konulara dair hükümlerini, yani laik devlet düzenin korunması, din farklılığına dayanma yasağı, partilerin dinin gösteri yapamayacağı, eğitim, şapka devrimi, tekke yasağı, medeni nikâh ve evlilik, harf devrimlerinin korunması, sultanlık nizam ve unvanlarının yasaklanması, kıyafet devrimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin korunması, Cumhuriyetin Büyük Kurucusuna saygı, demokratik düzenin, temel hak ve ödevler, Anayasanın meşruluk temellerinin korunması konularını parti olarak samimiyetle desteklediklerini; halifelik konusunda ise zaten kanun hükmü olduğunu ve istenemeyeceğini; ancak artık Anayasanın 19. Maddesinde yer alan laiklik ve ilgili düzenlemelere dair münakaşalara son verilmesi gerektiği şeklindeki görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca dinin devlet işlerine karışmasını, devlete müdahale etmesini ve dinin de bir amme hizmeti olduğunu kabul etmezken, dine müdahale hakkının da olmadığını, ikisini birbirinden ayırmak lazım geldiğini ifade ettikten sonra, ağzından dini bir söz çıkan birini mürteci, gerici diye itham etmek yerine, cemiyetten cehalet ve sefaletin kökünü kazımak için gayret edildiğinde, o zaman kimsenin kimseyi istismar etmeyeceğinin görüleceğini belirterek, tasarıda din-parti, din-fert münasebetlerinin kişisel takdire yer vermeyecek kesinlikte ifadesini bulmasında isabet olduğu kanaatinde olduklarını beyan etmiştir. Bu birleşimde İ. Ethem Kılıçoğlu'nun son olarak üzerinde durduğu konu ise mali meseleler olmuştur. Mali murakabe konusunda verilecek kararın, istenen rejimin demokratik mi yoksa diktatörce mi olacağına işaret etmiş, fakat vaktin geç olması sebebiyle konuşmacının kaldığı yerden devam etmesi kararıyla oturuma son verilmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 196-207).

Giresun Milletvekili İbrahim Ethem Kılıçoğlu'nun uzun ve kapsamlı konuşması 3 Şubat 1964 günü birleşimde de devam etmiştir. Bu birleşimde yaptığı konuşmaya, Anayasanın 57. Madde 3. Fıkrasındaki, parti tüzüklerinde bulunması lazım gelen hükümleri içermesi konusuna tekrar geri döndüklerini belirterek başlamıştır. Bu konuda bir siyasi partinin adayını nasıl tespit etmesi gerektiği meselesinin, partilerin iç meselesi olduğunu; bazen parti ilçe, il başkanlarını veya ilçe idare kurullarını yoklama kurulları olarak kabul edebileceğini, bazen de tersini yapabileceğini, bu sebeple tek tip tüzük hazırlamak istikametinde partileri sevk etmenin, demokrasi prensibi ve felsefesine müdahale olacağını ileri sürmüştür. Görünüşte bu usule katılmamanın mümkün olmadığını ifade eden KILIÇOĞLU, kanunun bazı yerlerde, kanunda öngörülen sayıda kayıtlı seçmen bulunamayabileceğini göz önüne alarak, bu durumda adayların merkez yoklamasıyla belirlenebileceğini, yani bir yandan partiye kaydolun bütün üyelere aday seçme yetkisi tanırken, diğer yandan merkez yoklaması usulünün tanındığını, kendilerinin ise, bu meselenin parti tüzüklerine bırakılması görüşünde olduklarını belirtmiştir. 38. Madde gereğince, adayların en az % 10'unu- en çok % 15'ini merkez yoklamasıyla belirlenebileceğini-, Komisyonun bunu en az % 5'e indirdiğini; Nisbî Temsil esasının kabul edildiğine göre partiye, bir merkez adayını hangi sıraya koyacağı yetkisini tanıdığını; böylece ön seçimle mümkün olduğu kadar partiyi muayyen şahısların elinden kurtarmak, demokratikleştirmek, umumileştirmek için sarfedilen gayretler ile

yetkinin, topyekûn elinden alıp merkez adayını istenen sıraya konabileceği çelişkinin ortaya koyduktan sonra; kendilerinin aday belirleme işinin partilere bırakılması taraftarı olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca, seçmen kütüklerine yazılma konusunda, vatandaşların kaydolmaktan kaçındığı Türkiye’de, ön seçim mecburiyetini getirmenin, ülke gerçekleriyle bağdaşmayacağını; bir köyde, kasabada görevli memur, kimin hangi partiye kayıtlı olduğunu kütüğe yazması durumunda, memur hakkında şikâyetlerin çıkacağını iddia ederek, alınan kararların Van’ın, Trabzon’un, Antalya’nın köylerinde nasıl tatbik edileceğinin de münakaşa konusu olması gerektiğini ileri sürmüştür. Tasarının 1. Maddesindeki “propaganda yasağı” meselesinde de, hem ön seçim müessesesinin getirildiğini, hem de aday adayının propaganda yapma hakkından mahrum bırakıldığını; bu zatın, partinin tüzüğünden, programından, seçim beyannamesinden bahsedemeyeceğini, yani vatandaşın adayın fotoğrafına göre karar vereceğini, bunun ise bir tenakuz olduğunu ve böyle bir tenakuza düşülmemesi gerektiği ikazını yapmıştır. Defter tutma meselesinde de, zaten bu mecburiyetin var olduğunu, gelir giderlerin sırasıyla ve evrak-ı müsbit ile kaydedilmesi masum olarak kabul edilse bile, gelen her paranın kaydedilmesi gerektiğini, ama Türkiye gerçeklerinde vatandaşın makbuz istemeyeceğini, o zaman da paranın alınamayacağını; ayrıca taşrada, ani para ihtiyacı olduğunda, sorunun hemen oradaki herkesten 3-5 lira toplanıp ve halledildiğini; o zaman da deftere kaydedilmedi diye işin, Anayasa Mahkemesi’ne kadar gideceğini; yine bu defterlerde, özellikle paraya ait kısımlarının 10 yıl, defterlerin 5 yıl saklanma zorunluluğunun getirilmesinin uygulanma imkânı olmadığını ileri sürmüştür. Kanun Tasarısının, ön seçimi getirirken, partilerin ön seçim maliyetlerini karşılayamayacak olmaları sebebiyle hükümet tarafından bu masrafların karşılanacağını öngördüğünü, defter tutma ve muhafaza mecburiyetinin partilere bırakıldığını, bunun ise, muhasebeci, sekreter, kasa bulundurma mecburiyeti dolayısıyla ek bir masraf konusu sebebiyle uygulanmasının mümkün olmadığını ifade ederek; yine bu bağlamda tasarının 78. Maddesinin, parti gelirlerini 14 başlıkta topladığını, adayların katılma hisselerinin, parti varlıklarının, partiler göre değiştiğini öne sürerek, bu hisselerin varlıklı partilerde daha fazla olduğunu; sayılan 14 kalem gelirle partilerin yaşayamayacağını, en cazip gelenin piyango tertibi olduğunu; ancak 1945’ten beri partilerin piyango düzenlediğini ve bunun borcu altında ezilip gittiklerini; kimlik ve rozet satma işinde de, bunlar bedava verilmezse kimsenin para vererek almayacaklarını; şahıslardan kredi alma hususunda ise iktidar partilerinin daha avantajlı olduğunu; muhalefetin de iktidara geçeceği vaadiyle şahıslardan kredi alabileceğini, bunlardan birincisinin soysuzlaşmaya, ikincisinde de iflasla sonuçlanmaya mahkum olunduğunu öne sürmüştür. Anayasa Mahkemesi’nin denetimi meselesinde, 94. Maddenin “gelir giderlerin her yılın Nisan ayının başında belli başlı kalemlerinin toptan ve iller itibarıyla gösteren cetvelleri Cumhuriyet Başsavcılığı’na vermek zorundadır” dediğini; bunun zaman ve sıhhat bakımından mahzurları olduğunu, il ve ilçelerde bu defterleri tutacak ehil insan yoksa, yazılan cetvellerde yanlışlık olursa, partinin bunda suçunun ne olacağını veya partilerin birbirlerini jurnallemesi ile suçlanabileceğini ifade ile demokratik bir ülke olmamız isteniyorsa, Türkiye’nin şartlarının dikkate alınmasının gerekliliğine işaret etmiştir. Bir partinin kapatılması yetkisinin Anayasa Mahkemesi’ne verilmesine itiraz etmenin mümkün olmadığını, ancak Türkiye’de Sulh Mahkemeleri kararıyla partiler kapatıldığının görüldüğünü; kapatılma dosyalarının Anayasa Mahkemesi’ne intikal ettirilmesini 3 yolu olduğunu, bunların; re’sen, Bakanlar Kurulu’nda görüşüldükten sonra Adalet Bakanı’nın yazısı ile ve Mecliste grubu olan partilerin en yüksek karar organının yarısını oylarıyla alınan kararın Cumhuriyet Başsavcılığı’na müracaatı ile olabileceğini; re’sen dava açılabilmesi için çok geniş bir haber ağına sahip olunması veya -daha önce de söylendiği gibi- Karaköse’nin bilmem neresindeki diğer partilerin ithamı ile olabileceğini, itham işinin bazılarınca bir vazife haline getirildiğini ileri sürmüştür. Bir siyasi partinin kapatılabilmesi için, o partinin herhangi bir suçu işleyip işlemediğine bakılmayacaksa, kanunda yazılı ahval dışında kendisine suç isnad edilecekse ve bu şekilde kapatılacaksa, buna katılmanın mümkün olamayacağını öne sürmüş ve bu bakımdan maddeye “ciddi” kelimesinin eklenmesinin anlamlı olacağı görüşünü ortaya

koymuştur. 158. Madde gereğince siyasi partilerin, bu kanun çıktığı takdirde 6 ay içinde bütün mevzuatını değiştirme mecburiyetinin ise mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Bütün bunların ışığında ülkenin ihtiyaçları ve gerçekleri göz önüne alınıp aksaklıkların giderilmesi gerektiğini, aksi takdirde sadece bir partinin görüşlerinin hâkim olduğu bir kanunun ortaya çıkacağını ve son olarak 1961 seçimlerinde, 27 Mayıs'ta kapatılan parti üyelerinin çoğunun herhangi bir yerde veya partide görev almadığını, bunun ise fonksiyonlarını kaybettikleri anlamına gelmediği gibi iddialı ve tehditkâr bir cümleyle konuşmasını bitirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 238-249).

Bu konuşmanın ardından, vaktin ilerlemesi sebebiyle müzakereye son verilmiştir.

Tasarının görüşmelerine 5 Şubat 1964 günü devam edilmiş, eleştirilere cevap vermek üzere İstanbul Milletvekili Reşit ÜLKER kürsüye gelerek, madem 2 yıl zarfında kanun çıkarılmadı ve süre aşıldı, o zaman acele etmeye gerek yok iddialarına karşılık, süre aşımının mücbir sebeple olduğunu, yani sürenin aşılmasında herhangi bir kasıt bulunmadığını ileri sürmüştü; ayrıca 'herhangi bir ülkede Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmadı' iddiasına ise Siyasi partiler Kanunu adıyla olmasa da, bazı ülkelerde değişik yasalar içerisinde aynı işlevi gören hükümlerin olduğu cevabını vermiştir. Yine yasanın gerekliliği üzerinde açıklamalar yapmış, ön seçimle ilgili aksaklıklar dile getirmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 340-344).

6 Şubat 1964 tarihli birleşimde ise, görüşmelerin yeterliğine ve maddelere geçilmesine dair bir önerge okunmuş, ancak önergenin aleyhine söz alan Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu, böylesine önemli bir kanunun aceleyle getirilmemesi gerektiğini ifade etmiş ve yapılan oylamada yeterlilik önergesi reddedilmiş, görüşmelere devam edilmiştir (MM. TD., 1964, C. 26, s. 410). YTP Grubu adına yeniden söz alan Ankara Milletvekili Burhan Apaydın, partisinin ilk günkü görüşmede açıkladıkları prensiplerinde sabit olduklarını ve yapılan müzakereler sırasında ortaya çıkan bazı kanaatler çerçevesinde, grubunun görüşlerini açıklama ihtiyacı üzerine tekrar söz aldığını ifade etmiştir. Tasarıda yanılarak konulmuş bazı maddeler olabileceğini, bunların müzakereler neticesinde düzeltilebileceğini veya değiştirilebileceğini; ancak yapılan müzakerelerde, bazı milletvekillerinin bazı yazılara dayanarak görüş ve kanaatlerini kuvvetlendirmek istedikleri bir durumun ortaya çıktığını belirtmiştir. Bunların başında da Cumhuriyet Gazetesi'nde Turan Güneş'in iki yazısının bulunduğunu, bundan bahsetme sebebinin, müzakerelerde iddialara dayanak olarak kullanıldığını; bu yazılarda, Anayasaya Siyasi Partiler Kanununun konmasının bir özentiden ibaret olduğu, Anayasa Komisyonu üyelerinin, kanunun bu maddesi hazırlanırken Almanya'daki durumu layık veçhile tetkik etmeyi akıllarına getirmediğini, bazı milletvekillerinin de buna dayanarak, dış memleketlerde dahi kanun hazırlanmasına ihtiyaç hissedilmediğine dair görüşler ifade ettiklerini ve bunun yayıldığını müşahade ettiklerini belirtmiştir. Turan Güneş'in bir yandan CHP'nin Meclis İdare Heyetlerinde o partinin namzedi gibi partili hüviyetiyle, diğer yandan gazete sütunlarında ilim adamı hüviyetiyle görünmekte olduğunu, Kurucu Meclis üyesi ve sözcüsü olarak Anayasa maddesini tam manasıyla savunmuş olduğunu, zamanı gelince de hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi, uykuda gezen bir adam gibi bu madde hakkında yazı yazabildiğini ileri sürmüştür. Hakikatte tasarının ciddi surette tetkik edilmeye değer olduğunu, değiştirilmesi düzeltilmesi gereken hükümlerin olabileceğini, bunların el birliği ile değiştirilebileceğini teklif etmiştir. Tasarının hazırlanış sürecine dair bilgi veren konuşmacı; metnin hazırlanmasına (üçlü) koalisyon hükümeti zamanında başladığını ve kanunun bu üç partinin müşterek mümessillerinin toplantılarında meydana getirildiğini, ardından İçişleri Bakanlığı tarafından mütalaa edilip Geçici Komisyona sevk edilmeyip, şimdiye kadarki usullerden farklı olarak Hükümette müzakeresinin yapıldığını, kanunun, parti temsilcilerinin, grupların mütalaaları da alınmak suretiyle Hükümet Tasarısı şeklinde Meclise sevk edilmiş olduğunu açıklamıştır. Kanunun 2 yıl içerisinde çıkarılmamasının sebebinin ise Meclisin yoğunluğu ve çok çeşitli memleket meseleleriyle uğraşılması olarak açıklamıştır. Tasarı Meclise, Komisyonlara sevk

edilmesi için gönderildiğinde, bir Geçici Komisyon teşkili teklif edildiğini ve bunun milletvekillerince kabul edildiğini ifade etmiştir. Komisyon Tasarısında Anayasaya aykırı hükümlerin olabileceğini (kendi görüşlerine göre böyle bir şey söz konusu değildir), bunu düzeltecek olanın da Meclis olduğunu belirtmiştir. Siyasi Partiler Kanunu maddelerine bir an evvel geçilmesi gerektiğini, maddelerin esas itibarıyla müzakerelerde konu teşkil edeceğini ifade etmiş ve uzun konuşmasının bir bölümünü polemikçi kişiliğine uygun olarak kendisine atılan laflara cevap vermeye ayırmıştır. (MM. TD., C. 26, s.410-418, (1964).

Müzakerelere, MP adına söz alan Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan'ın konuşmasıyla devam edilmiştir. Konuşmasına, birinci olarak grup namına yaptığı ilk konuşmaya atıfta bulunarak, bazılarının, partilerinin tasarıya karşı olduğunu iddia ettiklerini, fakat bunun doğru olmadığını beyan etmiştir. İkinci olarak, Anayasanın çıkarılmasını istediği 2 yıllık süre emredici hükmünün aşıldığını, dolayısıyla böyle bir yasanın politik hayata yeni kayıtlar, müesseseler, hükümler getirmesi bakımından, ayrıca zamanın da daraldığından, zamanla kayıtlı olunması sebebiyle, Anayasaya, diğer kanunlara, demokratik usullere uygun şekilde çıkarılabilmesi için normal komisyonlar yolundan gidilmesinin kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Geçici Komisyonun belirli sürede yetiştirebilmek gayretiyle gerekli tetkikatı yapamadığını, değişik komisyonlardan seçilen milletvekilleri vasıtasıyla görev yapmaya çalıştıklarını, normal komisyonlardaki diğer milletvekillerinin farklı görüşlerde olabileceğini ifade ettikten sonra; madem gecikildiğini bu yüzden de belirlenen bir sürede çıkarma kaydıyla komisyonlara gönderilerek, ihtisas sahibi kişiler tarafından tasarının inceden inceye ele alınmasını ve uygun hale getirilmesini, tekrar ileri sürmüştür. Üçüncü olarak da, partilerinin ön seçimin, Anayasanın “seçimlerin gizlilik” prensibini ihlal ettiği düşüncesinde olduğunu, tasarının Anayasaya bütünüyle aykırılık iddiasında olmadıklarını tekraren açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Yine tasarının partilerin faaliyetlerine, iç bünyelerine, teşkilatlarına, seçim sistemlerine müdahale etmesinin doğru olmadığını, bunun antidemokratik olduğunu öne sürmüştür. Konuşan bazı milletvekillerinin bunun Anayasaya aykırı olmadığını belirttiklerini, Anayasaya aykırı olmamakla birlikte, hiç gerek yokken, Anayasa emretmeden bu şekildeki müdahalelerin ise hem antidemokratik, hem de Anayasanın sarıh hükümleriyle bağdaşmadığını belirttikten sonra konuşmasının sonunda ilginç bir değerlendirme yapmıştır: “Hiç alışık olmadığımız bir şekilde, Komisyon adına yapılan konuşmalarda çok yumuşak bir üslup gördük. Bu bir taktiktir. Yarın Komisyon üyeleri ‘hayır böyle olacak’ diyeceklerdir” (MM. TD., 1964, C. 26, s.418-420).

Görüldüğü gibi partilerin temsilcilerinin, ilk gün yapılan müzakerelerde ileri sürdükleri görüşleri tekrar etmişlerdir. Bundan sonra gruplar adına yapılan konuşmalar, bazen cevap verme, bazen de yanlış anlaşılmalara düzeltmek üzere yapılan konuşmalar şekline dönüşmüş, polemikler sürdürülmüş, oturum bu halde sona erdirilmiştir. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 448). 7 Şubat 1964 tarihindeki 50. Birleşimde (MM. TD., 1964, C. 26, s. 452-461) ve 10 Şubat 1964 tarihindeki 51. Birleşimde (MM. TD., 1964, C. 26, s. 484-487) yapılan müzakereler de aynı doğrultuda devam etmiş; 12 Şubat tarihindeki 53. Birleşimde yapılan müzakerelerde ise, tasarının bütünü hakkındaki yapılan görüşmelerin yeterliliğine dair önerge 125'e karşı, 138 oy ile kabul edilmiş (MM. TD., 1964, C. 26, s. 559); ancak tasarının komisyonlara gönderilmesine dair takrirlerin okunması ve oylamasında ise tansiyon yükselmiş ve oylama yapılamamıştır. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 369).

Bu şekilde Mecliste partilerin karşılıklı taktikleri, gizli-açık tehditleri, göndermeleri arasındaki müzakereler sürerken ve çıkmaza sürüklenirken 13 Şubat 1964 tarihindeki 54. Birleşim görüşmelerinde AP Grubu tarafından, Siyasi Parti Kanunu tasarısının, parti gruplarının başkan vekillerinden oluşturulan kurulun, kararlaştırdıkları görüşmelerin sonuçlanmasına kadar müzakerelerin ertelenmesini isteyen bir önerge sunulmuş, konu üzerine görüşme açılmış, ancak görüşmeler gergin geçmiş ve sonunda yapılan oylamada önerge 134'e karşılık 156 oy ile reddedilmiş ve ardından AP'li 5 milletvekili ayağa kalkarak çoğunluk olmadığını, yoklama yapılmasını talep etmişler ve sonunda oturum sonlandırılmıştır. (MM. TD., 1964, C. 26, s. 606-

622). İktidarın kanunu bir an önce çıkartma gayreti sürerken, muhalefetin de çeşitli şekillerde yasayı geciktirme çabaları da devam etmekteydi. Bu sırada 18 Şubat 1964 günü Bütçe Kanunu görüşülmeye başlanmış ve doğal olarak öncelik bütçe görüşmelerinde olacağından, Siyasi Partiler Kanunu görüşmeleri de bundan etkilenecekti. Millet Meclisi, Siyasi Partiler Kanunu'na dair herhangi bir görüşme yapmadan 17 Temmuz 1964 günü, 1 Kasım 1964 tarihinde tekrar toplanmak üzere tatile girmiş; ortaya çıkan Kıbrıs olayları ve Cengiz Topel'in şehit düşmesi üzerine 3 Eylül 1964 günü olağanüstü toplanmış; görüşmeler sonrasında 10 Eylül'de tekrar tatile girmiştir.

1 Kasım 1964 tarihinde Millet Meclisi tekrar toplandıktan sonra, değişen bir şey olmamış; ancak artık tasarının müzakereleri sorunu tamamen geçiyecek ve müzakerelere ordunun en üst kademesinden bir müdahale gerçekleşecektir.

Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın “İkaz Mektubu”

Siyasi Partiler Kanunu tasarısının müzakereleri bu şekilde çıkmaza girdikten sonra, 17 Kasım 1964 günü gazeteler sansasyonel ve aynı haberlerle çıkmış, gündemi ve siyaseti sarsmıştır. Bu haber Cumhuriyet Gazetesi'ne 1. Sayfasında kime gönderildiği belirtilmeden, “Cevdet Sunay ‘ikaz’ mektubu gönderdi” şeklinde yansırken (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1964, s. 1,7); Milliyet Gazetesinde ise “Ordu AP'lileri Meclise Şikayet Etti” başlığıyla yer almış (Milliyet Gazetesi, 17 Kasım 1964, s. 1); Yeni Gazete de haberi bir başka şekilde görmüş ve “Sunay'ın Partilerle İlgili İkaz Mektubu Ankara'yı Karıştırdı” başlığıyla çıkmıştır (Yeni Gazete, 17 Kasım 1964, s. 1). Anlaşılacağı gibi konu, askeriye'nin askeriye'nin siyasete verdiği bir “muhtıra”dır. Siyaset Tarihimizde “Sunay Mektubu” veya “İkaz Mektubu” isimleriyle yer alan bu muhtırayı Cumhuriyet Gazetesi ağırlıklı olarak izlemeye çalışalım: Alt başlıklarda “Genel Kurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay son günlerde bazı politikacıların konuşmaları üzerine parti liderlerine bir ikaz mektubu göndermiştir. Sunay mektubunda son günlerde politikacıların faaliyetlerinde ve çeşitli sebeplerle yaptıkları konuşmalarda genellikle şu tehlikeli hareketlere giriştiklerine işaret etmekte ve bunların kesin olarak önlenmesini tavsiye etmektedir: 1- Memleket iki hasım kampa ayrılmak istenmektedir. 2- Orduyu halkın karşısında gibi göstermeye çalışılmaktadır. 3- Komutan ve subaylar bu durumdan hoşnutsuzdurlar” bilgileri yer almaktadır. “Parti Liderleriyle Gizli Toplantı” başlığının altında ise, “İnönü'nün başkanlığında parti liderleri ile Genel Kurmay Başkanı'nın “ikaz mektubu”nu görüştüler. 3 saat süren toplantıda orduyu tahrik edici kongre konuşmalarına son verilmesi istendi ve tartışmalar oldu. Meclis içi ve dışı faaliyetler için tedbir alınacak. Gürsel “Feryatlar yanıştır” dediği beyan edilmiş; haber, “Sonuç- toplantının sonunda 9 kişilik bir alt komisyon kurulması ve bu komisyonun Meclis içi ve Meclis dışı partiler arası münasebetlere dair alınacak tedbirler hakkında perşembe gününe kadar bir rapor hazırlaması kararlaştırılmıştır” şeklinde tamamlanmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1964, s. 1). 18 Kasım 1964 günü Cumhuriyet Gazetesi'nin baskısı, “Genel Kurmay Başkanı Org. Sunay'ın İkaz Mektubunu açıklıyoruz-Ordu 22 Kasım'a Kadar Mühlet Verdi-Silahlı Müdahaleye Zaruret Vermemek İçin Bu Nabeca Davranışları Bertaraf Gereklidir” başlığı ile çıkmış ve haberin devamı şu şekilde verilmiştir: “Son derce nazik ve kibar bir dille kaleme alınan Orgeneral Sunay'ın mektubunda, demokrasi konusunda bazı temenni ve tavsiyelerde bulunulduktan sonra özetle şunlar ifade edilmektedir: Ordu, demokrasiye inanmaktadır. 27 Mayıs'a sahiptir. Parlamento idaresi ve demokrasinin yürümesini istemektedir. Politikacıların icapsız beyan ve tutumları muvacehesinde millet iki siyasi kampa bölünmüş millet iki siyasi kampa bölünmüş ve vatandaş birbirine hasım haline getirilmiştir. Ordunun astları ve üstleri arasına nifak sokulmaktadır. Devlet Başkanı ile Hükümet Başkanının meşruiyetsizliği ifade edilmektedir. Birtakım neşriyatlarla, devleti idare edenlerin tamamı namussuzlukla itham edilmektedir. Milletvekilliği mertebesine yükselmiş kişiler, Türk Silahlı Kuvvetleri komutan ve subaylarına hakaretten çekinmemektedirler. Anayasanın, milli güvenliğin ve milli emniyetin bekçisi ve koruyucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri yukarıda sayılan bu sebeplerden dolayı bir silahlı müdahaleye zaruret görmektedir. 22 Kasım 1964'e kadar bu nabeca tutum ve davranışları bertaraf edecek tedbirlerin alınması

gerekmektedir. Saygılarımla.” Haberin sonunda mektup ile ilgili bilgiler verilmiş ve “Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay’ın Meclis ve parti başkanlarına gönderdiği mektubun tarihi 12 Kasım 1964, numarası ise 3981-1-64 tür. Mektup daktilo ile yazılmış bir buçuk sahife tutmaktadır. Mektubun yazıldıktan sonra 13 Kasım Cuma günü Genel Kurmay’da yapılan toplantıda Adalet Bakanı İlhami Sancar’a gösterildiği ve müteakiben adreslerine posta ile gönderildiği anlaşılmıştır” cümleleriyle bitirilmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 1964 s. 1, 7).

Yine aynı gün gazetenin 7. Sayfasında verilen bir haberine göre Hükümet temsilcileri ile parti grup başkan vekillerinden ve 9 kişiden oluşan “Huzur Komisyonu” toplantısında herhangi bir sonuç alınmadığını, ancak toplantıya devam edileceği bildirilmiştir.

18 Kasım 1964 günü Milliyet Gazetesi ise “Liderlere rapor hazırlanıyor-Rejimi kurtarmak ve huzuru sağlamak için yeni kanunlar gerekiyorsa, bunlar bir an önce Meclis’e sevkedilecek-Komisyon gerekli tedbirleri tesbit ediyor” başlığı ile çıkmıştır. (Milliyet Gazetesi, 17 Kasım 1964, s.1).

19 Kasım1964 günü Cumhuriyet Gazetesi “Gürsel anarşi olmaz dedi-İnönü Tabii Senatörlerle toplantı yaptı-Huzur Komisyonu centilmenlik anlaşmasına vardı-Org. Sunay İkazla ilgili açıklama yaptı: Mektupla Başbakan’ın bir ilgisi yoktur”; Milliyet Gazetesi ise “Sunay’ın demeci: Orduya uzatılan tecavüzkâr dilleri ve altındaki müphem manaları TBMM’ne aksettirmek istedik-Ordunun 22 Kasım’a kadar süre verdiği doğru değil” başlıklarıyla bilgiler paylaşılmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1964, s. 1).

20 Kasım 1964 günü ise Cumhuriyet Gazetesi “AP rapora itiraz etti-Huzur Komisyonu dokunulmazlıklar ve Siyasi partiler Kanunu konusunda anlaşamadı” başlığı ile çıkmış (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Kasım 1964, s. 1); Milliyet Gazetesi ise “Liderler Yeni Tedbirleri Bugün Ele Alacak” başlığını atmıştır. (Milliyet Gazetesi, 20 Kasım 1964, s. 1).

21 Kasım 1964 günü gazetelerde önemli bir haberle çıkmış; Cumhuriyet Gazetesi “Liderler Gürsel’le konuşacak” başlığıyla (Cumhuriyet Gazetesi, 21 Kasım 1964, s.1); Milliyet gazetesi ise “Liderler Gürsel’le Toplanacak”-”Dünkü Görüşme Sonuç Vermedi” başlığı ve alt başlığıyla çıkmıştır. (Milliyet Gazetesi, 21 Kasım 1964, s.1).

23 Kasım 1964’te sonuca ulaşılan görüşmenin haberi verilmektedir: “Liderler Çankaya’da toplandı: Huzur Tebliği Yayınlandı-Toplantı 5 saat 15 dakika devam etti”. Kabul edilen “Huzur Tebliği” de gazetede yer almaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 23 Kasım 1964, s. 1, 7): Sayın Cumhurbaşkanının başkanlığında, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi Başkanları, Başbakan ve TBMM Grupları başkanları hazır oldukları halde toplanan Siyasi Partiler Başkanları aşağıdaki hususların umumi efkâra arzında mutabık kalmışlardır:

1-Yapılan referandumla aziz Türk Milletinin tasvibine mazhar olarak yürürlüğe giren Anayasamızı, bütün hükümleri ve ruhu ile yürürlükte tutmak ve demokratik rejimimizi her türlü sarsıntıdan koruyarak yaşatmak, takibinden bir an dahi fariğ olamayacağımız müsterek hedefimizdir.

2-27 Mayıs devriminin Anayasamızın meşru temelini teşkil ettiğine ve bu sebeple her çeşit istismar, tecavüz ve tahrikin dışında ve üstünde tutulması lüzumuna olan inancımızı bir kere daha ifade ve ilan ediyoruz.

3-Toprak bütünlüğümüzü ve milli istiklalimizin daima sadık ve samimi bekası ve koruyucusu olduğuna inandığımız ve tarih boyunca üzerine aldığı vazifeleri şan ve şerefle yapmış bulunan kahraman ordumuza ve mensuplarına tevcih edilen ve edilecek her çeşit tahrikin daima karşısında olmak azim ve kararındayız.

4-Aziz Türk Milletini birbirine düşürmek isteyen hareketlerle her çeşit din istismarcılığının karşısında olmak azim ve kararındayız.

5-Bu hedef ve konulara sözle, yazı ile veya fiilen aykırı davranışları, kanun karşısındaki sorumlulukları bakımından her çeşit himaye ve müsamaha dışında bırakmanın ve bu gibilere parti bünyelerinde yer vermemenin lüzumuna samimiyetle inanmış bulunuyoruz. Ayrıca, şahsi ve siyasi çıkarları için, bu kabil hareketlere başvuran kötü niyetlilere itibar ve iltifat etmemeleri bakımından aziz vatandaşlarımızı uyanık bulunmaya davet ediyoruz.

6-Siyasi partiler genel başkanları, devlet hayatımızın huzur içinde yürütülmesi bakımından alınmasını uygun göreceklere diğer tedbirleri en kısa zamanda tesbit ederek başkanlıkları altında toplanmayı Sayın Cumhurbaşkanımızdan rica etmişler ve Sayın Cumhurbaşkanı bu ricayı kabul eylemişlerdir.”

23 Kasım 1964 günü Milliyet Gazetesi ise “Parti Liderleri Anlaşmaya vardı” başlığı ve buna bağlı “Yayınlanan Bildiride ‘Orduya Yönelen Her Türlü Tahrikin Karşısında Olunduğu’ belirtildi” ve “Tedbirlerin Kısa Sürede Tesbitinden Sonra Tekrar Bir Toplantı Yapılacak” alt başlıklarıyla gelişmeyi okuyucularına duyurmuştur. (Milliyet Gazetesi, 23 Kasım 1964, s.1).

Sunay’ın bildiri hakkında “güzel” dediği de ertesi (24 Kasım 1964) günkü Cumhuriyet Gazetesinde yer almıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Kasım 1964, s.1).

“İkaz Mektubu” Sonrası Kanun Görüşmeleri

Genel Kurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay’ın ikaz mektubundan sonra siyasette manzara tamamen değişecekti. Artık bu müdahale ile Meclis ve özellikle muhalefet hizaya getirilmiş; müzakereler çok daha sakin geçecek, müdahale bazılarının çekingenliğine, bazılarının ise daha cesaretlenmesine yol açacak. Ancak temponun hızlandığı da bir gerçektir.

18 Kasım 1964 günkü birleşimde partilerin grup başkan vekilleri ile hükümet temsilcisinden oluşan kurulun, 1961 Anayasası’nın çıkarılmasını emrettiği yasaların çıkarılmasını içeren protokol Meclis’te okunmuş ve bu protokole bağlı olarak Meclis’in Salı, Çarşamba, Perşembe ve cuma günleri planlı bir çalışma yürütmesi kararlaştırılmıştır (MM. TD., 1964, C. 33, s. 409-410).

26 Kasım 1964 tarihli 13. Birleşimde tasarı görüşülecekken ve oturum başkanı yeterliliğin kabul edildiğini ve birçok değişiklik teklifi olduğunu belirtip maddelerin müzakeresine geçilmesini bildirecekken yine muhalefet milletvekillerinden bazıları çoğunluk olmadığı gerekçesiyle yoklama istemişler, yapılan yoklama sonrasında çoğunluğun olmadığı anlaşılmış ve birleşime son verilmiş; yani tasarinin görüşülmesine başlanamamıştır. (MM. TD., 1964, C. 33, s. 596).

27 Kasım 1964, 1 Aralık 1964 ve 2 Aralık 1964 günleri çoğunluk olmadığı için görüşmeler ertelenmiş; nihayet 3 Aralık 1964 günkü müzakerelerde oturum başkanı ve Geçici Komisyon Sözcüsü tarafından çok ilginç açıklamalar yapılmıştır. Oturum Başkanı kanunun geldiği aşama hakkında açıklama yaptıktan sonra, Komisyon Sözcüsü usul hakkında söz isteyince, şöyle ilgi çekici beyanda bulunmuştur: Açık oya sunulan oylama sonucunun bir işaret olacağını, ayrıca maddelere geçilmesi kabul edildiğine göre, tasarinin reddi veya hükümete iade edilmesini talep eden takrirlerin oylanmayacağını ifade etmiş ve Coşkun Kırca’ya söz vermiştir. Komisyon Sözcüsü Coşkun KIRCA ise, tasarinin belli başlı maddelerinin en yüksek seviyede görüşme konusu olacağını, bu itibarla komisyona bir haftalık süre tanınmasını, bu konularda parti gruplarının bu süre içerisinde takrirlerini Komisyona iletmelerini, komisyonun verilen önergelerle birlikte ilgili maddeleri yeniden müzakere edeceğini ifade ettikten sonra, takrirlerin komisyona iadesine ve Anayasa Komisyonuna gönderilmesi istenen takrirlerin reddedilerek maddelere geçilmesini teklif etmiştir. Bu sırada çoğunluk kalmadığı için oylama, 4 Aralık birleşimine bırakılmıştır. (MM. TD., 1964, C. 33, s. 664-665).

4 Aralık 1964 birleşiminde ise oldukça çok sayıdaki önergelerden Komisyona, Hükümete, Anayasa Komisyonuna ve normal komisyonlara iadesini isteyen takrirlerin tekrar okunması kabul edilmemiş, önergeler ya sahipleri tarafından geri alınması veya oylama ile reddedilmesinden sonra sıra Geçici Komisyonun, kanunun görüşülmesine bir hafta ara verilmesi ve bu sürede Grupların, değişiklik tekliflerini komisyona vermelerini istediği önergesi görüşmeye açılmış; bu konuda Yozgat Milletvekili İsmail Hakkı Aldoğan, komisyona gruplar adına veya kişisel olarak verilecek değişiklik önergelerinin gerekçeleriyle birlikte yüzlerce sayfa tutacağını ve bu durumun komisyonda bir haftalık sürede çıkarılamayacağını, o yüzden komisyon çalışmalarına gruplar halinde katılıp görüşlerin orada açıklanıp karara varılmasının daha doğru olacağını teklif etmiş; Komisyon Sözcüsü Coşkun Kırca, komisyonda zaten parti grup temsilcileri ile görüşmeler yapılacağını, verilecek değişiklik teklifleri ile komisyonun otomatikman geri alınacağını ve yeniden kaleme alınacağını belirtmiştir. Bunun üzerine komisyonu önerisi oylanarak kabul edilmiştir. (MM. TD., 1964, C. 33, s. 695-697). Önerinin kabul edilmesinden bir hafta sonra 11 Aralık 1964 günkü birleşimde ve takip eden 25 Aralık, 13 Ocak 1965, 14 Ocak, 19 Ocak, 27 Ocak günleri komisyondan gelmesi gereken rapor gelmediği için görüşmeler ertelenmiş ve nihayet 28 Ocak 1965 birleşiminde müzakereler başlayabilmiştir.

28 Ocak 1965 günkü birleşim ve takip eden görüşmeler oldukça sakin geçmiş; oturum başkanı tarafından, daha önceden maddelere geçilmesinin kabul edildiği ifade edilerek konunun ivedilikle görüşülmesi teklifi olduğu açıklanmıştır. Teklif hemen ve tekrar kabul edilmiş ve maddelere geçilmiştir. 1. Madde kısa bir görüşme yapılmış, bu arada müzakerelerin kifayetine dair önerge kabul edilmiş; ancak maddenin oylanması sonraki birleşime bırakılmıştır. (MM. TD., 1965, C. 35, s. 304).

29 Ocak tarihindeki oturumda, 1. Madde hakkında kabarık sayıda değişiklik önergesi verilmiş, önergelerden birindeki, bir kelime eklenmesi teklifi dışındaki bütün takrirler reddedilmiş ve madde oylanarak kabul edilmiştir. (MM. TD., 1965, C. 35, s. 322). “Derneklerin siyasi faaliyetlerde bulunmaları ve partileri desteklemek veya desteklememek faaliyetlerinin yasaklanması”nı öngören 2. Maddeye geçilmiş, ancak saat geç olduğu için görüşmeye son verilmiştir. (MM. TD., 1965, C. 35, s. 326).

9 Şubat birleşiminde, Meclisin daha önce aldığı karar gereğince, her hafta Perşembe günü görüşmek üzere gündeme dönülmüş; 11 Şubat birleşiminde ise 2. Madde müzakereleri sürerken vaktin geç olması sebebiyle oturuma son verilmiş; bunu üzerine kanunun “ivedilikle” görüşülmesi karar altına alınmasına rağmen, böyle giderse kanunun çıkmasının gecikeceğinin görüşünün ileri sürülmesi üzerine, siyasi partiler 10 Mart günü bir protokol görüşmesi daha yapıp, 11 Mart tarihinden itibaren, görüşmeler bitinceye kadar müzakerelerin devam ettirilmesine karar vermişler ve Meclis de bu protokolü kabul etmiştir. (MM. TD., 1965, C. 35, s. 363, 481; C. 37, s. 247). Bundan sonra kanun müzakereleri oldukça hızlanmış ve maddeler birbiri ardınca kabul edilmeye başlanmıştır.

6. Maddeye geçildiğinde partileri grup başkanları ve grup başkan vekillerinin ortak bir önergesi okunmuştur. Bu önergede -görüşmelerin hızının yeterli görülmediğinden olacak- kanun maddelerinin birbirleriyle uyumlu olduğundan ve Anayasanın Geçici 7. Maddesinde süresi geçmiş kanun söz konusu olduğundan, tasarının 2. Kısımından itibaren görüşmelerin kısım kısım (daha sonra kabul edilen bir öneri ile de oylanmanın ise madde madde) yapılması teklif ediliyordu. Bu önerge yapılan oylamada kabul edilmiş ve maddeleri çıkarılması daha da hızlanmıştır (MM. TD., 1965, C. 37, s. 377).

Bölümler halinde yapılan ve 2. Bölüm görüşmelerine gelindiği 17 Marttaki 76. Birleşimde 8. Madde hızlı bir şekilde kifayet önergesinin kabulüyle değişiklik takrirlerine geçilmiş, kabul edilen takrirlerden ikisi komisyon tarafından istenmiş; bunun ardından 10. Maddenin kaldırılmasını isteyen komisyon önerisi oylanıp kabul edilmiştir. (MM. TD., 1965, C. 37, s. 432). Daha sonra 3.

Bölüm görüşmelerine geçilmiş, yapılan konuşmalar sırasında yeterlilik önergesi reddedilmiş (MM. TD., 1965, C. 37, s. 456-457); bu arada 7 ve 9. Maddelerle ilgili değişiklik talepleriyle redakte edilen maddeler, komisyonun da katılımıyla kabul edilmiştir. (MM. TD., 1965, C. 37, s. 457).

Tasarının görüşmelerine, araya Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu girdiği için 30 Mart gününden itibaren devam edilmiş; 4. Bölüm ve 17. (15.) Maddeye gelince, Geçici Komisyon'dan, 2. Kısım 4 ve 5. Bölümlerinin birleştirilmesine dair bir önerge gelmiş; gerekçesini ise "4. Bölümde İl Teşkilatına dair olan muhtelif maddeler tek bir madde olarak birleştirilmekte ve tek bir madde için bir bölüm yapılamayacağı için 4. Bölüm kaldırılmakta; 5. Bölüm de iki maddeden ibaret olduğundan, 4. ve 5. Bölümlerin birleştirilerek 'Teşkilat Kademeleri' şeklinde isim verilmektedir; bu sebeple 4 ve 5. Bölümlerin birleştirilmelerinin daha yerinde olacağı" şeklinde izah etmiştir. (MM. TD., 1965, C. 37, s. 699-700). Lehte ve aleyhte yapılan konuşmalar sonunda, önce yeterlilik, sonra da birleştirme önerisi kabul edilmiştir (MM. TD., 1965, C. 37, s.704). Ardından da Komisyon Sözcüsü, grupların anlaştıkları konulardaki takrirler ile komisyonun katıldığı maddelerdeki farklılıklar dikkate alınarak 'il kongrelerinde seçilecek delege sayısının tespiti konuları'nın madde metninden çıkarıldığını ve 17, 18, 19 ve 20. Maddelerin birleştirilerek "İl Teşkilatı" başlığı altında ve 15. Madde olarak kabule sunulduğunu açıkladıktan sonra yeni haliyle Maddeyi okumuş, görüşmeler devam ederken kapanma vakti gelmiştir (MM. TD., 1965, C. 37, s. 717).

Tasarının geri kalanını 3 günde bitirmeyi hedeflediği anlaşılan Meclis, 13 Mayıs tarihindeki 103. Birleşiminde Meclise CHP ve AP Grup Başkanvekilleri tarafından ortak bir önerge ile 14, 15 ve 16 Mayıs günleri 10:00-13:00, 15:00-19:00 ve 21:00-24:00 saatleri arasında tasarının görüşülmesi teklifini getirmişler, görüşmeler sonunda bu teklif de kabul edilmiştir (MM. TD., 1965, C. 39, s. 134-139, (1965).

Görüşmelerin bu bölümünde "Parti Yasaklamaları" başlığı altında bulunan ve siyasal partilerin alanını iyice daraltan maddeler hızlı bir şekilde kabul edilmiştir. Bunların en ilgi çeken maddelerden birisi "Anayasanın Meşruluk Temelinin Korunması" başlığını taşıyan 124. Madde; ikincisi ise "27 Mayıs Devriminin Anlamının Korunması" başlıklı 125. Maddedir (MM. TD., C. 39, s. 295-296).

Millet Meclisi, Genel Kurmay Başkanı'nın İkaz Mektubundan sonra tasarının hem kısa sürede çıkartılabilmesi, hem de yasanın içerik bakımından düzeltilebilmesi için oldukça gayret sarfettiğini belirtebiliriz. Bu anlamda oluşturulan "Huzur Komisyonu" yaptığı değişikliklerle genel kurula yol gösterici olmuş ve süreç hem hızlanmış hem de içerik -ortamın müsaade ettiği kadar-olgunlaştırılmıştır. Tasarının, Geçici Komisyon'un Genel Kurula getirdiği halinde nasıl bir değişikliğe uğradığını, aşağıdaki Tablo 2'de görmek mümkündür.

Tablo 2: *Millet Meclisi Geçici Komisyondan Gelen Tasarının Meclis Görüşmeleri Sonucu Değiştirilişi**

MİLLET MECLİSİ GEÇİCİ KOMİSYONUNDAN GELEN TASARI (161 MADDE)	
Aynen Kabul Edilen Maddeler	1-9
Birleştirilen Maddeler	17-20(15), 21-24(16), 29-30(21), 62-64(52), 65-66(54), 90-92(79), 106-107(91), 112-119(96), 114(97)
Kaldırılan Maddeler	10, 13, 35, 42, 45, 46, 56, 71, 72, 73, 96, 97, 127, 128, 131
Yeni Eklenen Maddeler	27, 28, 29, 48, 53, 60, 61, 62, 77, 104, 109, 112, 118, 120, 121, 126, 127, 134, 137
Numarası Değiştirilen Maddeler	11(10), 12(11), 14(12), 15(13), 16(14), 25(17), 26(18), 27(19), 28(20), 31(22), 32(23), 33(24), 34(25), 36(26), 37(30), 38(31), 39(32), 40(33), 41(34), 43(35), 44(36), 47(37), 48(38), 49(39), 50(40), 51(41), 52(42), 53(43), 54(44), 55(45), 57(46), 58(47), 59(49), 60(50), 61(51), 67(67), 68(56), 69(57), 70(58), 74(59), 75(63), 76(64), 77(65), 78(66), 79(67), 80(68), 81(69), 82(70), 83(71), 84(72), 85(73), 86(74), 87(75), 88(76), 89(78), 93(80), 94(81), 95(82), 98(83), 99(84), 100(85), 101(86), 102(87), 103(88), 104(89), 108(92), 109(93), 110(94), 111(95), 114(97), 120(98), 121(99), 122(100), 123(101), 124(102), 125(103), 126(105), 129(106), 130(107), 132(108), 133(110), 134(111), 135(113), 136(114), 137(115), 138(116), 139(117), 140(119), 141(122), 142(123), 143(124), 144(125), 147(128), 149(129), 152(130), 153(131), 154(132), 155(133), 156(135), 158(136), 159(138), 160(139), 161(140)

Kaynak: TBMM Tutanak Dergisi

*Parantez İçerisinde ve Koyu yazılan Rakamlar Maddelerin Yeni Numarasıdır

Bu şekilde kanunun maddeleri oldukça hızlı biçimde kabul edildikten sonra tasarının bütünü üzerine biri lehte Adana Milletvekili Kasım Gülek ve diğeri aleyhte olmak üzere Uşak Milletvekili Ahmet Tahtakılıç söz almışlar; Kasım Gülek yasanın bir eşinin olmadığını, dünyada 2. Siyasi Partiler Kanunu olduğunu belirterek, bazı maddeler dolayısıyla önemli fırsatların kaçırıldığını ifade etmiş; Ahmet Tahtakılıç ise yasanın Anayasaya aykırılığı iddiasını sürdürmüş, ayrıca sosyal bünyeye de uymadığını, adliye teşkilatını ve bütünlüğünü rencide ettiğini, artık para ile parti kurulacağını ileri sürmüştü; Komisyon Sözcüsünün tenkitler cevaplamasından sonra da oylamaya geçilmiş, ancak oylamaya 106 Milletvekili katılmış, 55 kabul, 38 ret, 13 çekimser oy çıkmış ve yeterli çoğunluk olmadığı için oylama ertesi güne bırakılmıştır (MM. TD., 1965, C. 39, s. 383-386).

17 Mayıs 1965 günkü oturumda yapılan ikinci oylamada da çoğunluk sağlanamamış, oylamaya katılan 220 milletvekilinin 172'si kabul, 36'sı ret, 12'si çekimser oy kullanmıştır. Nihayet 3. Oylamaya 309 milletvekili katılmış, bunların 235'i kabul, 59'u ret, 15'i ise çekimser oy kullanmış ve yasa kabul edilip Cumhuriyet Senatosu'na havale edilmiştir (MM. TD., 1965, C. 39, s. 410, 493-500).

Cumhuriyet Senatosu Görüşmeleri

Siyasi Partiler Kanunu tasarısının Millet Meclisi'nde görüşmelerinden ve kabulünden sonra tasarı Cumhuriyet Senatosu'na havale edilmiş; konu hakkında ilk görüşme 25 Mayıs 1965 tarihinde yapılmıştır. Kabul edilen takrire göre konunun müstaceliyetine binaen İçişleri, Anayasa ve Adalet ve Plan ve Bütçe Komisyonlarından seçilecek 5'er üyeden oluşan bir Geçici Komisyon belirlenmesi ve önce bu komisyonun inceleme yapması kararlaştırılmıştır. (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi³ (CS. TD., 1965, C. 28, s. 10). Geçici Komisyonun belirlenip, gelen tasarımı görüşüp rapor hazırlaması beklenirken diğer yandan da Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu gibi bazı önemli ve öncelikli yasaları görüşmeye devam etmiştir.

Geçici Komisyon görüşmelerini bitirdiğinde Komisyon Sözcüsü tarafından 18 Haziran 1965 birleşiminde bir teklif sunulmuştur. Bu teklife göre, Milletvekili Genel Seçimlerinin 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacağı ve çalışma günleri azaldığı için bu kanunda komisyonun yaptığı değişiklikler Senato tarafından aynen kabulü halinde, tasarı üzerinde tekrar görüşmeler yapılması gerekeceğinden diğer bütün işlerden öncelikle ve ivedilikle yapılmasının kabul edilmesi talep edilmektedir. Bu teklif 33 oya karşılık 35 oy ile kabul edilmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 703-704).

Böylece Siyasi Partiler Kanunu tasarısının Senato görüşmeleri 21 Haziran 1965 tarihinde başlamıştır. Millet Meclisi'nde yaşanan sürecin Senato'da yaşanmayacağı tabiidir. Bunu da iki sebebe bağlamamız mümkündür: Birinci sebep doğal olarak Genelkurmay Başkanı'nın "ikaz mektubu"nun etkisi sürmektedir; ikincisi ise Senato'daki üye yapısıdır. Senato'da 27 Mayıs'ın Milli Birlik Komitesinden gelen "Tabii Üyeler" ve Cumhurbaşkanı tarafından atanan "Kontenjan Senatörleri" dolayısıyla, yasanın arzu edildiği gibi çıkarılmasını isteyenlerin ağırlıklı olmasıdır. Dolayısıyla yine Millet Meclisi'nde kanunun bütünü üzerine yapılan müzakereler, konuya yaklaşımları göstermesi bakımından bize bir fikir vermeye yardımcı olacaktır.

İlk sözü alan CHP Kars Senatörü Sırrı Atalay, kanunun hazırlanış sürecini anlatmış ve Anayasanın Geçici 7. Maddesinde 2 yıl içerisinde yasanın çıkarılmasını emrettiğini, kanunun 3 Ekim 1963 tarihinde Üçüncü Karma Hükümet zamanında meclise sevk edildiğini, 4. Karma Hükümet zamanında da bir an önce yürürlüğe girmesi için gayret gösterileceğinin ifade edildiğini belirtmiştir. Bu konuda gelişmiş demokrasilerde böyle özel bir kanuna rastlanmadığını; Almanya'nın uzun hazırlıklar yapmasına rağmen gerçekleştiremediğini, Türkiye'de ise demokratik bir Anayasa olarak siyasi partilerle ilgili ileri ve iyi hükümleri en çok ve hukuka uygun şekilde tespit eden bir Anayasadır, dedikten sonra DP dönemine göndermeler yapıp koalisyon hükümetlerini övücü cümleler kurmuş; "...Fakat eğitimsiz, emeksiz, tecrübesiz heveslerin hüsrana ve acılarla sonuçlandığını da esefle müşahede etmişizdir" şeklinde konuşmuştur. Sırrı Atalay Anayasanın siyasi partilerle alakalı düzenlemelerine değinmiş, yasanın da bazı maddelerinin Anayasaya paralel düzenlemeler olduğunu; CHP'nin kararlı taraftarı ve savunucusu olduğu Siyasi Partiler Kanunu'nun hayırlı olmasını dileyerek konuşmasını bitirmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 29-33).

Kontenjan Grubu adına Osman Köksal, kanunun genel olarak partiler Geçici Komisyonu'nda da esaslı bir değişikliğe uğramadığını vurguladıktan sonra sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: "Sayın Genelkurmay Başkanı'nın iyi niyetle dolu, yerinde ve zamanında Senato ve Meclis Başkanlığı'na gönderdiği mektup üzerine, ileri sorumlular tarafından yapılan seri toplantıların her birinde, bu kanun tasarısının en kısa zamanda çıkarılması kararına varılmıştır." Daha sonra kanun içeriğine temas ederek genellikle muhalif görüşlere karşı konuşmuş; ocak-bucak teşkilatlarının tekrar ihya edilmemesini hayırlı bir gelişme olarak ifade ettikten sonra konuşmasını "Bu tasarı kanunlaşırsa,

³ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, CS. TD. kısaltma ile kullanılmıştır.

partilerin teşkilat ve faaliyetleri daha verimli istikamete yönelecektir” cümleleriyle bitirmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 33-34).

Milli Birlik Grubu adına Tabii Senatör Ahmet Yıldız, kanunun önemine işaret ettikten sonra uzun konuşmasına “...Türkiye, hiçbir ülkede benzerine rastlanmayan bir siyasi yaşantı geçirmiş, geçirmektedir. Bu gerçek iyice kavranınca sorunlarımıza çözüm aramada yabancı kaynaklardan yararlanmak olanağımızın çok sınırlı olduğu görülür... Bize özgü ve örnekleri de pek bulunmayan siyasal oluşum içinde olduğumuza göre, yine bize özgü, bizim düşün gücümüzün ürünü olan çözümler bulmak zorundayız...(padişahın) gücünü insancillaştırma yönünden ilk adım olan Sened-i İttifak'tan bu yana... Aksiyonla düşün işbirliği... Gittikçe artarak 27 Mayıs'tan sonra daha belirgin hale gelmiştir...” (konuşmanın bu kısmında DP iktidarı dönemine atıfta bulunarak bağımsızlık, özgürlük, halk felsefesi, din sömürücülüğü, devrim aleyhtarlığı, çıkar uğruna bütün kutsal inançları kullanmak gibi vurgular yer almıştır) ”...Liderlik yerine şeflik veya şef özentiliği, halkçılık yerine oligarşik çekirdeklere dayanan bir siyasal örgütlenme ve yönetimden kurtulamadık... Bağımsızlık savaşını kazanan ve devrimci-reformcu nitelikleri belirgin olan yönetiminde kurularak çalışan parti de, temele inme yerine, tepeden yönetme temsilcisi olmuştur... Karşımızdaki parti laik mi, öyle ise biz değiliz. Onlar devletçi ise biz liberaliz vs. Örneğin CHP'deki en koyu devletçi ve devrimci, DP'ye geçince koyu liberalist ve gelenekçi oluvermiştir.” Bu analizden sonra partilerin husumet yerine, hizmette yarışması esas olmalıdır şeklinde bir belirleme yapan konuşmacı kanun hakkındaki görüşlerini sıralamaya başlamıştır:

“1-Komisyon üyesinden, başkandan başka tasarıyı benimseyen olmayışı ilginç bir durumdur. Hiçbiri tasarıyı benimsemiyor. Hele iki üyenin görüşmeleri terk etmesi, ilginçliği daha da artırıcıdır. 2- Tek tip parti yaratma sakıncasını önlemek amacı ile birçok hususların tüzüklere bırakılması... Önemlidir. Bazı konularda fazla ayrıntılara yer verilmesi, kanun tekniği yönünden sakıncalı olmakla beraber, bir yeniden düzenlenme, olumlu ve süreli gelenekler kurma döneminde bunu amaca hizmet edici bir tutum sayıyoruz. Anayasanın genel çerçevesi ve temel ilkeleri ile yetinmek... Amaca hizmet etmez. 3- Partiler üzerinde bir yargı yetkisinin bulunmayışının sonuçları 8geçmişte olduğu gibi acı olabilir)... Tasarıdan ön seçim yönteminin kaldırılmasının nedenlerini anlayamadık... Esasen demokrasimizin en büyük hastalıklarından biri aday tespit sistemidir...(Merkez yoklaması) sakıncalıdır... Kanundaki yasaklamaları çok yerinde bulmaktayız... Her yaşayan organın kendisini koruması için olması gerekli ve meşru olan tedbirleri önlemek anlaşılır bir mantık değildir. 4- Tasarıda genel merkez baskısı ve hâkim zümrenin etkisine fazla yer verildiği kanısındayız. 5- Ocak-bucak örgütlenmesini önleyen hükmü büyük hoşnutlukla karşılamaktayız. 6- Seçilme yeterliliği ve niteliği olmayanların parti kurucusu olmamasını, mantığın açıkça kabul edeceği bir görüşün kanunlaşması anlamına alıyoruz. 7- TBMM Grubu diye anlayamadığımız bir grup oluşturulmuştur... Esasen yetkileri de ayrı olan parlamenterlerin (ortak) bir grup kurmaması gerekir. 8- Partiler için belirlenen hazine yardımları çok yüksektir yaratacak... Bu paraların harcama yöntemleri de serbest bırakılmıştır, hiçbir kontrol yok, sadece belge göstermekle yetinilecek. Üyelerden alınan ödentilere sınır konması yerinde(dir). Sonuç olarak kanun, bir kısmı ileri ve siyasal yaşantımızda olumlu sonuçlar hükümler getirmektedir. Değindiğimiz bazı aksaklıkların da düzeltilmesi halinde, beklenen yararı daha da artıracaktır. Bu umutla kanunun siyasal yaşantımızda olumlu sonuçlar yaratmasını temenni eder(iz)...” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır (CS. TD., 1965, C. 29, s. 35-40).

AP Grubu adına konuşma yapan Kastamonu Senatörü Ahmet Nusret TUNA çok kısa bir konuşma yapmış, partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olduklarını vurgulamış, demokrasinin ülkede

kökleşip yerleşmesi için elele çalışmak gerektiğine işaret etmiş ve yasanın demokrasiye ve memlekete hayırlı olmasını dilemiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 41).

Gruplar adına yapılan konuşmalardan sonra sıra kişisel konuşmalara gelmiştir. İlk sözü Ankara Senatörü Niyazi AĞIRNASLI almış ve özetle; yasanın gecikmiş olmakla beraber memnuniyetle karşılanması gerektiğini, bu yasayla beraber birlik içinde, garp ölçüsünde ilerleme kaydedilmesini temenni ettiğini söyledikten sonra, 1946 yılına kadar idarenin halka mal edilmesi amacıyla yukarıdan aşağıya doğru kurulmuş bir düzen, parti, 1946'dan sonra doktrinel ve inanç farklılıklarına göre ve aşağıdan yukarıya örgütlenmiş siyasi partilerin doğmadığını ve bunun 27 Mayıs 1960'taki hadiselerin ortaya çıkmasına daha henüz 1946 yılında atılan yanlış adımla başladığına işaret etmiştir. Geçmişten zaman zaman ders çıkararak siyasi partilerin, rejimin vazgeçilmez temel unsurları halinde birer hizmet yarışının mihrakları, kampları olmalarını temenni ederek devam etmiştir. Bu tasarı ile birbirine zıt politikalar üretmiş olanların bundan sonra bir hayli güçlü çekişmelerini ifade etmiş; ardından ocak-bucak teşkilatlarını kaldırıp ilçe, il, merkez yürütme kurulu, genel yönetim kurulu teşkilatının kabul edilmesinin nazari izahını bulamadığını, eğer ocak-bucak teşkilatlarının milleti düşman kamplara ayırdığı düşünülüyorsa il ve ilçe teşkilatlarının da kurulmaması gerektiğini, husumet kamplarının parlamentoda başladığına inandığını ilave etmiştir. Müktesep hakları olması gereken il ve ilçe yöneticilerinin aday olamamalarının -yasanın ilgili maddesinin hemen yürürlüğe gireceği düşünülürse- hak ihlali olduğunu ve bu fıkranın maddeden çıkarılması icap ettiğini ifade etmiştir. TBMM Grubu kurulması ile alakalı olarak da, Senato üye sayısı az, Millet Meclisi üye sayısı fazla, bu durumda, grupta Millet Meclisi'nin hâkim olacağı görüşünde olduğunu açıklayan konuşmacı, bağışların sınırlanmasının olumlu, siyasi partilerin kapatılmasına yönelik düzenlemelerin de isabetli olduğunu; siyasi partilere yardım konusunda da, partilere verilecek para ile kaç okul, kaç hastane yapılacağını, kaç köye içme suyu getirileceğinin düşünülmesi icap ettiğini ve yardımın da oy oranlarına göre yapılmasının bir tür adaletsizlik olduğunu belirterek sözlerini tamamlamıştır (CS. TD., 1965, C. 29, s. 41-46).

Aydın Senatörü Osman Saim Sarıgöllü, konuşmasının başında dünyada ve bizde Siyasi Partiler Kanunu'nun geçirdiği evrelerden bahsetmiş ve dünyada böyle bir kanun düzenlemesi için çalışmaların başladığını ancak parlamentolarından geçirememiş olduğunu; bizde ise diğer ülkelerin önüne geçerek, üniversite ilim adamlarından kurulu bir heyetin hükümete bir rapor verdiğini, ancak hükümetin hazırlayıp getirdiği tasarı, maalesef parti idarecileri tarafından ele alınarak esas gayesinden uzaklaştırılmış, Anayasa'ya aykırı hükümleri yanında, ileride rejimi tehlikeye düşürecek hükümlerle getirildiğini iddia etmiştir. Bunlar kısıtlayıcı hükümler, ön seçimin kabul edilmemesi, TBMM Grubu, partilere yapılan yardımlar (olarak sayılabilir). Bu şekilde kanunun hiç çıkmamasının daha iyi olacağını; Anayasaya aykırı bu kanunun istesek de istemesek de ülkeyi diktaya götüreceğini, kuvvetli hükümet öngördüğünü ve sonunun muhakkak ki ya parti, ya şahıs, ya zümre diktatoryasına götüreceğini iddia ettikten sonra; 27 Mayısçılara seslenerek, "eğer bir 27 Mayıs daha beklemiyorlarsa... Kanunun ilgasının lazım geldiğini, komisyon bazı maddeleri alsın, tatbiki mümkün maddeleri bu seçimlerde uygulansın, ön seçimi de muvakkat bir madde ile kabul edilsin ve uygulansın" şeklindeki tavsiyeleriyle bitirmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 46-49).

Daha sonra söz alan diğer senatörler de hemen hemen aynı konulara değinmişler; İzmir Senatörü İzzet Birand, Alman Anayasasından söz etmiş; Cumhurbaşkanı'nın Seçilen Üye Amil Artus, yine tarihi seyir ve gelişmeler üzerinde durmuş, 1945 yılında tek dereceli seçim sistemini kabul ettikten sonra kurulan muhalefet partisinin (DP), bazı hak ve hürriyetler için mücadele ettiğini; 1950'de gizli oy açık sayımı kabul ettikten sonra demokratik anlamda gelişme gösteremediğimizi; muhalefete düşen partinin kendi zamanlarında yapamadıkları veya zaman bulamadıkları hak ve hürriyetler mücadelesine giriştiklerini; 1950 ile 1960 arasındaki devre Türkiye'nin hayatında bir rejim mücadelesi devri olarak karakterize edilmiş olduğunu, daha ziyade Anayasa hak ve

hürriyetlerinin teminata bağlanması, Anayasa Mahkemesi'nin kabulü, Hâkimler Kanunu'nun kabulü vs. gibi mücadelelerle geçmiş olduğunu; bütün bunların 1960 ihtilalinin hazırladığı Anayasa ile gerçekleştirildiğini ifade ettikten sonra bazı tereddüde düştüğü maddeler ile ilgili görüşlerini açıklamış; ön seçimin hükümetin hazırladığı şekliyle kabulünü istemiş ve her konuşmacı gibi dilek ve temennilerle konuşmasını tamamlamıştır (CS. TD., 1965, C. 29, s. 51-54).

Tabii Üye Vehbi Ersü, hazine yardımının kaldırılmasını istediği konuşmasında, kanunun mevcut partilerin merkez teşkilatlarının diktatorya kurmasına imkân vereceğini, Türkiye'deki siyasi oluşumu önlemek istidadını göstereceğini ve haksız yere Devlet hazinesine el uzattığını gördüğü için bu noktalara işaret etmek istediğini açıklamıştır (CS. TD., 1965, C. 29, s. 54-55).

Konuşmacılardan Yozgat Senatörü Sadık Artukbaç, kısa ve çekingen konuşmasında, ön seçime ihtiyaç olduğu görüşünde olduğunu, ancak önümüzdeki seçimlerde uygulanmasının da güç olduğunu, bunun için kanunun 30. Maddesine bir fıkra eklenerek ön seçimin yapılmasını temin edebileceklerini; hazine yardımı konusunda ise bu yardımın gerekli olduğunu iddia etmiş; ancak yardımın bütçe nispeti üzerinden % 5 olarak değil de partilerin oy nispeti üzerinden yapılması gerektiğini ve "partilere yardım yapılmasının vatandaşlara ve müesseselere el uzatmaktan daha iyi, daha faydalı ve daha ahlaki olduğunu" belirtmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 59-60).

Siyasi Partiler Kanunu Tasarısı Cumhuriyet Senatosu'na getirildiğinde, ortay çıkan durum ve sonuç, Millet Meclisi'nden gelen tasarının üzerinde çok fazla oynanmadığı şeklindedir. Bunun nedenini, zaman darlığına ve sonbaharda yapılacak genel seçime yetiştirilme telaşına bağlayabiliriz. Bu çerçevede hem Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonu'nun, hem de Senato Genel Kurulu'nun tasarıda yaptıkları değişiklikler Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Cumhuriyet Senatosu Geçici Komisyonunda Yapılan Değişiklikler

MİLLET MECLİSİNCE KABUL EDİLEN METİN (140 MADDE)	
Cümle ve Kelime Değişikliği, Ekleme, Kaldırma; Düzenleme, Madde Başlığı veya Numarası Değişikliği, Fıkra Ekleme veya Kaldırma	1, 2, 8, 13, 15, 16, 18, 33, 36, 37,40, 50, 52, 54, 56, 68, 74, 97, 138, 139, 140, 141*
Yeni Eklenen Maddeler	137
Aynen Kabul Edilen Maddeler	3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136

Kaynak: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

*Koyu Yazılan Numaralar Maddelerin Yeni Numaralarıdır

Gruplar adına ve kişisel konuşmalar tamamlandıktan sonra maddeler geçilmesi oylanıp kabul edilmiş, ardından ivedilikle görüşülmesi oylanarak kabul edilmiş; yine Geçici Komisyon'un önerisiyle Millet Meclisi'nde yapıldığı gibi görüşmelerin kısımlar üzerinden, oylamaların ise madde madde yapılması kabul edilmiş ve kararlaştırılmış; daha sonra da müzakerelere son verilmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 63).

22 Haziran 1965'te 101. Birleşimde müzakereler başladığında, daha önce kararlaştırıldığı şekilde ve Millet Meclisi'nde de yapıldığı gibi, görüşmeler kısımlar üzerinden, oylama ise maddeler üzerinden yapılacaktı. Bu anlamda madde müzakereleri başladığında Senato çok hızlı hareket etmiş, maddeleri seri şekilde çıkarmaya başlamıştır. Bu seri kabullerde öne çıkan hususlara bakıldığında; dikkati çeken yönlerden biri, Senato Geçici Komisyonu'nun hazırlamış olduğu

raporun belirleyici olmasıdır. Maddeler herhangi bir müdahaleye uğramaksızın büyük bir hızla Senato'dan geçirilmiştir. İkinci olarak bu hızlı tempo içerisinde en çok tartışılan konular içerisinde “Önseçim”, “Partilere Devletçe Yapılacak Yardım” ve “Partilere Üye Yazılma” ön plana çıkmaktadır. En çok tartışılması beklenen “Anayasanın Meşruluk Temelinin Korunması” ve “27 Mayıs Devriminin Anlamının Korunması” başlıklı maddelerin ise hiç tartışılmadan genel kuruldan geçtiği görülmektedir. Bunda, Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın ikaz mektubunun etkisi ile Senato'da 27 Mayıs hareketinin uygulayıcılarından Milli Birlik Komitesi üyeliklerinden gelen “Tabii Senatörler” ile Cumhurbaşkanı tarafından atanan “Kontenjan Senatörleri”nin görüşme ve oylamalarda bir hayli etkin olduklarını söylememiz mümkündür. Bu bağlamda Millet Meclisi'nin yaklaşık 1,5 yılda görüşerek çıkarabildiği Siyasi Partiler Kanunu

Tablo 4: *Cumhuriyet Senatosu Görüşmelerinde Kabul Edilen Maddeler*

CUMHURİYET SENATOSU GEÇİCİ KOMİSYONU'NDAN GELEN METİN (140 MADDE)	
Değişiklik Yapılan Maddeler	68 (66)*
Madde Ekleme	Geçici Maddeler: 1, 2, 3, 4
Madde Kaldırma	19, 22, 26, 134
Aynen Kabul Edilen Maddeler	1-18, 19(18)-22(20), 23(21)- 26(23), 27(24)-36(32),37(33)-140(135)

Kaynak: TBMM Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

*Parantez içerisindeki koyu yazılan rakamlar maddelerin yeni numaralarıdır.

görüşmelerini, Cumhuriyet Senatosu, Geçici Komisyonun görüşme ve rapor hazırlama süresi olan 4 gün de dâhil olduğu halde toplam 11 günde tamamlamıştır. Madde görüşmelerinin oylanıp kabul edilmesinden sonra kanunun tümü üzerine bir görüşme açılmış; bu tempolu müzakere sonunda yasanın tümü 1 Temmuz 1945 günü oya sunulmuş ve kabul edilmiştir (CS. TD., 1965, C. 29, s. 584). Birinci oylama sonucuna göre çoğunluk sağlanmış, toplam 184 üyeden 95'i oylamaya katılmış, bunlardan 73'ü kabul, 21'i red oyu kullanmış, 1 çekimser oy çıkarken, oylamaya katılmayanların sayısının 87 olması asıl dikkat çekici durum olmuştur (CS. TD., 1965, C. 30, s. 584, 603-605). Bundan sonra iki meclis arasındaki ihtilafli maddeler ortak kurulan Uzlaşma Komisyonu'nda görüşülerek karara bağlanmış ve nihayet 16 Temmuz 1965 günü Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 16 Temmuz 1965; Erdem, 2013, s. 318-356).

2. Sonuç

İlk Genel Savaş'a kadar, demokrasinin 1789 yılından itibaren gösterdiği gelişim sürecinde, siyaset yapanlar ve siyasetin niteliği açısından herhangi bir kısıtlamaya gitmeden eksik veya aksayan yönlerini düzeltirken; I. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ekonomik, siyasi ve sosyal yapılar, bir yandan sosyalist siyaset, tam kapitalistleşmemiş Rusya'da totaliter yüzüyle uygulanma fırsatı bulurken; diğer yandan da Almanya'da Nazi ve onun güdümünde olan İtalya'da faşist partilerin iktidara yükselmesine sebep olmuştur. Batı dünyası, II. Dünya Savaşı'nda bu totaliter kanadın Sovyetler Birliği versiyonuyla iş birliği yaparak faşist Almanya ve İtalya organizasyonunu yenilgiye uğrattı. Savaş sonunda Batılı ülkelerde partiler, o zamana kadar “siyasi amaçlı dernekler” tanımıyla Dernekler Yasası'na tâbi olarak faaliyetlerini sürdürürken, meseleyi “rejim” boyutuyla ele alıp müstakil bir Siyasi Partiler Kanunu ile siyasi partilere nizam verme çalışmalarına başlamıştır. Bu anlamda artık siyasi faaliyetler Sosyalist ve bilhassa Faşist adlarıyla kurulamayacak ve politika üretmeyeceklerdi. Batıya paralel olarak bizde de, buna benzer düşünce beyanları ve çalışmaları başladı. İlerleyen zamanda batıdaki yasakların sınırları Türkiye'de biraz daha genişletildi ve yasaklara “irtica” da dâhil edildi. Arka planda ise gittikçe siyasallaşan kırsal kesimin, büyük kitleler halinde sistemde yer alması söz konusu idi. İşte bu anlamda 27 Mayıs darbesi gerçekleşti.

27 Mayıs Hareketi, kurguladığı Kurucu Meclis yapısıyla -aksine iddialara rağmen- demokratik bir Anayasa ortaya çıkardı. 1961 Anayasası 57 ve Geçici 6. Maddeleri ile vaad ve emrettiği, Siyasi Partiler Kanunu'nun da içerisinde yer aldığı bazı kanunların 2 yıl içinde çıkarılmasını

hedefliyordu. Bu çerçevede CHP ağırlıklı Hükümet (CHP+CKMP+YTP Koalisyon Hükümeti), Hukuk Fakülteleri'nin bazı bilim insanlarından bu konuda rapor hazırlamalarını istedi. Raporu bir iç değerlendirme (değiştirme, düzeltme) yaparak Hükümet Tasarısı halinde 1963 Sonbaharında Meclis'e getirdi. Meclis de 3 Ekim 1963 tarihinde tasarımı gündemine aldı. Ancak tasarı müzakereleri başlayınca, tasarının hazırlanmasında denklem dışında kalan, 1961 seçimlerinde güçlü bir şekilde Meclis'e giren, DP'nin devamı iddiasında bulunan AP ve diğer parti MP; Meclis İçtüzüğü'nün sağladığı sınırlar içinde görece pasif bir direniş göstermişlerdir. Bu partiler ve milletvekilleri giderek daha cesur, hatta pervasız konuşmalar yapmaya başlamışlardı. Bu arada İkinci CHP koalisyon hükümeti de İsmet İnönü'nün istifası ile bozuldu. CHP, YTP'nin ve bağımsızların destekleriyle bıçak sırtı bir çoğunluk ile yeni bir koalisyon hükümeti kurdu. Fakat bu aşamada Siyasi Partiler Kanunu görüşmeleri 18 Şubat 1964 tarihinden itibaren kilitlendi.

Tasarı görüşmeleri, araya giren öncelikli yasa görüşmelerinin, resmi tatillerin ve yaz tatilinin araya girmesiyle ele alınamadı. Bu sıralarda basında yürütülen kamuoyu oluşturma çabalarının, denkleme dâhil olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Kasım 1964'te Meclis tekrar açıldığında tasarı görüşmelerinde değişen bir şey olmadı. Gidişatı değiştiren ise sürece yapılan bir müdahale oldu. Genel Kurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay, siyaset literatürümüze "İkaz Mektubu" veya "Sunay Mektubu" adlarıyla geçen müdahaleyi gerçekleştirdi.

"Sunay Mektubu" ile derhal Hükümet Temsilcileri, Meclislerin Başkanları ve Partilerin Genel Başkanları'nın katılımlarıyla "Huzur Toplantıları" yapıldı. Bir haftalık görüşmeler sonunda bir "Huzur Tebliği" yayınlandı. Bu şekilde yasama organları ve partilere gereken nizam verilmişti. Apar-topar partilerin Grup Başkanları veya Başkan Vekillerinden bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyon tasarımı yeniden ele aldı ve yaptığı düzenlemeler sonucunda Genel Kurula tekrar indirildi. Millet Meclisi 28 Ocak 1945 tarihinden itibaren, yaklaşık dört ay sonra 17 Mayıs 1965 tarihinde görüşmelerini bitirmiş ve tasarımı Cumhuriyet Senatosu'na havale etmiştir.

Cumhuriyet Senatosu ise tasarımı Geçici Komisyonun inceleme süresi de dahil olarak 11 gün gibi rekor bir sürede karara bağladı. Ardından ihtilafli konular ve maddeler, Meclislerin komisyonlarından oluşan Karma Komisyon'da görüşülerek sonuca ulaştırılmış ve Kanun, 16 Temmuz 1965 günü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Yasanın görüşme sürecinde iki ayrı duruş ortaya çıkmaktadır: "İkaz Mektubu"na kadar olan süreçte Millet Meclisi'ndeki muhalif milletvekilleri uyguladıkları taktikler yanında daha cesur, hatta metinde de belirttiğimiz gibi zaman zaman pervasız konuşmalar yaparken; "İkaz Mektubu"ndan sonra ise muhalefetin dozunu düşürmüşler, daha dikkatli, hatta çekingen bir tavır sergilemişlerdir. Cumhuriyet Senatosu ise bu konuda daha rahat olmuş gibi görünmektedir. Bu rahatlıkta geleneksel siyasetçilerin yanında Cumhurbaşkanı tarafından atanan "Kontenjan Senatörleri" ile Milli Birlik Komitesi'nden gelen "Tabii Senatörler" in rollerinin olduğu kanaatindeyiz.

Yasanın içeriği konusunda se, tasarının görüşülmesi sırasında bazı milletvekilleri önseçimin kaldırıldığını iddia etseler de "önseçim" kaldırılmamış, ancak genel olarak adayların belirlenmesinde partilerin yetkili kurullarına geniş bir alan bırakıldığı anlaşılmaktadır. Önseçimlerde aday olacak kişilere getirilen kayıtlar (Madde 37); parti kayıtlarının tutulması ve korunması (Madde 58) gibi hükümlere bakıldığında birtakım sınırlamaların getirildiği görülmektedir.

Her iki Meclis'te de tartışma konusu olan "Mali Hükümler" kısım başlığındaki, Cumhuriyet Senatosu'nda şiddetle karşı çıkılan "Devletçe Yardım" başlıklı 73.maddede, devlet yardımının belirlenmesinde, bir önceki milletvekilliği seçimlerinde alınan oyların dikkate alındığı görülmektedir.

“Milli Devlet Niteliğinin korunması” başlığı altında belirlenen hükümlerle partilere, partililere ve faaliyetlerine belirgin sınırlar çizilmiş; batıdaki totaliter eğilimlere getirilen sınırlamalar konusunda daha ileri gidilmiş; Atatürk inkılablarının hepsi tek tek sayılarak yasak sınırları daha genişletilmiştir (Madde 97). Bu bağlamda olmak üzere nihai metinde, “Anayasa’nın Meşruluk Temelinin Korunması” başlıklı 102. Maddede getirilen “*Siyasi Partiler, Anayasanın Başlangıç kısmının 2 nci fıkrasında yazılı saikle ve Anayasanın 4 üncü Geçici Maddesinin 3 üncü fıkrasında yazılı amaçla gerçekleştirilen 27 Mayıs 1960 Devrimini, yapılması gerekli olmayan veya haksız veya gayrimeşru bir hareket olarak göstermek amacını güdemezler*” hükmü ile yine “27 Mayıs Devriminin Anlamının Korunması” başlığıyla yer alan “*Siyasi Partiler, 27 Mayıs Devriminin Anayasanın Başlangıç Kısmının 2 inci fıkrasında yazılı saikten ve Anayasanın 4 üncü Geçici Maddesinin 3 üncü fıkrasında yazılı amaçtan gayri saikleri ve amaçları da olduğunu yahut 27 Mayıs Devriminin amacına ulaşmadığını veyahut bu devrimin belli bir siyasi parti veya partiler lehinde yapıldığını ileri süremezler*” şeklindeki 103. Maddeyle; ayrıca “27 Mayıs 1960’dan 15 Ekim 1961’e Kadar Yargı Organlarınca Kapatılan Siyasi Partilerin Devamı Olma İddiasının Yasak Edilmesi” başlığıyla ve “27 Mayıs tan 15 Ekim 1961 e kadar yargı organlarınca kapatılmış siyasi partilerin adını taşıyan yahut bunların devamı olduğunu gösterecek bir ad alan siyasi partiler kurulamaz. Siyasi partiler, 27 Mayıs 1960 tan 15 Ekim 1961 e kadar yargı organlarınca kapatılmış siyasi partilere ait her çeşit işaret, rumuz ve alametleri veya bunlara açıkça benzeyen işaret, rumuz ve alametleri kullanamaz. Siyasi partiler, 27 Mayıs’tan 15 Mayıs 1961 e kadar yargı organlarınca kapatılmış siyasi partilerin devamı olduklarını ileri süremezler” şeklindeki 104. Madde ile yasak sınırları iyice genişletilmiş, partilerin alanları oldukça daraltılmış olmakta, ayrıca 27 Mayıs darbesini koruma ihtiyacı dikkat çekmektedir.

Kaynakça

Birinci, A. (2020). *Hürriyet ve İtilaf Fırkası-II. Meşrutiyet devrinde İttihat ve Terakki’ye karşı çıkanlar*. 3. bs., İstanbul: Dergah Yayınları.

Cumhuriyet Gazetesi (1963, Ekim 13). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1963, Ekim 21). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1963, Aralık 3). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1963, Aralık 16). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Ocak 28). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Ocak 29). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Ocak 30). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Ocak 31). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 17). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 18). s.1-7. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 19). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 20). s.1-7. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 23). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Gazetesi (1964, Kasım 24). s.1. Erişim adresi: egazete.cumhuriyet.com.tr/yayinlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (1965). Dönem 1, C. 28, 10. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani

- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (1965). Dönem 1, C. 29, 28-640. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi* (1965). Dönem 1, C. 30, 584-605. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Erdem, T. (2013). *Yasama meclisi üyeleri seçimi ve siyasi partiler kanunları (1876-2013)*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kili, S., Gözübüyük, A.Ş. (1985). *Türk anayasa metinleri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1963). Dönem 1, C. 23, 150-172. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1964). Dönem 1, C. 25, 129-578. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1964). Dönem 1, C. 26, s. 121-622. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1964). Dönem 1, C. 33, s. 596-700. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1965). Dönem 1, C. 35, 221-481. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1965). Dönem 1, C. 37, 248-717. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi* (1965). Dönem 1, C. 39, s. 91-504. Erişim adresi: https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani
- Milliyet Gazetesi* (1964, Kasım 17) s. 1. Erişim adresi: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Milliyet Gazetesi* (1964, Kasım 18) s. 1. Erişim adresi: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Milliyet Gazetesi* (1964, Kasım 20) s. 1. Erişim adresi: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Milliyet Gazetesi* (1964, Kasım 23) s. 1. Erişim adresi: <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>
- Siyasi Partiler Kanunu (1965, 16 Temmuz) *Resmî Gazete* (Sayı: 12050). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12050.pdf> 12050
- Yeni Gazete* (1964, Kasım 17) s. 1.